

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เรื่องทัศนคติของสมาชิกเกี่ยวกับปัจจัยและกระบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรรมตำบลวังแซ้ม : กรณีศึกษา กลุ่มเกษตรกรวังแซ้ม อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี องค์ความรู้ทางด้านแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้ประกอบด้วยหัวข้อ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ
 - 1.1 การเกิดทัศนคติ (Attitude Formation)
 - 1.2 การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ (Attitude Change)
2. ทฤษฎีเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางการเมือง
 - 2.1 ทฤษฎีการเมืองแบบกลุ่มผลักดัน (The Politics of Pressure Groups)
 - 2.2 ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่
 - 2.3 ทฤษฎีการเคลื่อนไหวแนวการระดมทรัพยากร
3. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม
 - 3.1 ความหมายของยุทธวิธีการเคลื่อนไหว
 - 3.2 รูปแบบของยุทธวิธีการเคลื่อนไหว
 - 3.3 พลวัตของยุทธวิธีการเคลื่อนไหว
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ

มีนักวิชาการให้ความหมายไว้ดังนี้

โรเจอร์ (Roger. 1978 : 208 - 209 ; อ้างถึงใน สุรพงษ์ โสภณเสถียร. 2533 : 122) กล่าวถึงทัศนคติว่า เป็นดัชนีชี้ว่าบุคคลนั้น คิดและรู้สึกอย่างไรกับคนรอบข้าง วัตถุหรือสิ่งแวดล้อม ตลอดจนสถานการณ์ต่าง ๆ โดย ทัศนคติ นั้นมีรากฐานมาจาก ความเชื่อที่อาจส่งผลถึง พฤติกรรมในอนาคตได้ ทัศนคติ จึงเป็นเพียง ความพร้อม ที่จะตอบสนองต่อสิ่งเร้า และเป็นมิติของการประเมิน เพื่อแสดงว่า ชอบหรือไม่ชอบ ต่อประเด็นหนึ่ง ๆ ซึ่งถือเป็น การสื่อสารภายในบุคคล (Interpersonal Communication) ที่เป็นผลกระทบมาจาก การรับสาร อันจะมีผลต่อพฤติกรรมต่อไปได้

กู๊ด (Good. 1959 : 48 ; อ้างถึงใน สุชา จันทรเฒ. 2541 : 243) ให้คำจำกัดไว้ว่า ทักษะ คือ ความพร้อมที่จะแสดงออกในลักษณะใด ลักษณะหนึ่งที่เป็น การสนับสนุน หรือต่อต้าน สถานการณ์บางอย่าง บุคคล หรือสิ่งใด ๆ

สมพงษ์ ศิลปานุรักษ์ (2542 : 8) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ทักษะเป็นการรวบรวมความรู้ สำนึกคิด ความเชื่อ ความเห็นและความจริง ซึ่งได้แก่ความรู้ต่าง ๆ รวมทั้งความรู้สึก ซึ่งเป็นการประเมินค่าทั้งทางบวกและทางลบ ซึ่งทั้งหมดจะเกี่ยวข้องกับทักษะเมื่อได้ก่อรูปขึ้นมาแล้ว ยากที่จะเปลี่ยนแปลงได้ เพราะมีแนวโน้มที่จะคงอยู่ตลอดไปคือ มนุษย์ย่อมมีความรู้สึกนึกคิด ของตนเองโดยปราศจากการบังคับหรือต่อสู้เพื่อให้เกิดเปลี่ยนแปลงไปยากมาก

สมเดช มุงเมือง (2548 : 99) ให้คำจำกัดความทักษะ (Attitude) หมายถึง ความรู้สึก โน้มเอียงหรือมีแนวโน้มที่จะทำให้บุคคลพร้อมจะแสดงพฤติกรรมไปในทิศทางหนึ่ง ทั้งทางบวก และทางลบ ชอบหรือไม่ชอบ ยอมรับหรือไม่ยอมรับต่อบุคคล วัตถุ สิ่งของ หรือสถานการณ์ ต่าง ๆ (Persons, Objects or Events) มีลักษณะค่อนข้างที่มั่นคงแต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้

คำจำกัดความต่าง ๆ เหล่านี้ จะเห็นได้ว่ามีประเด็นร่วมที่สำคัญดังนี้คือ ความรู้สึกภายใน ความพร้อม หรือแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมในทางใดทางหนึ่ง

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ทักษะ เป็นความสัมพันธ์ที่คาบเกี่ยวกันระหว่างความรู้สึก และความเชื่อ หรือการรู้ของบุคคลกับแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมได้ตอบในทางใดทางหนึ่งต่อเป้าหมาย ของทัศนคตินั้น โดยสรุปทัศนคติเป็นเรื่องของจิตใจ ทำให้ ความรู้สึกนึกคิด และความโน้มเอียง ของบุคคล ที่มีต่อข้อมูลข่าวสาร และการเปิดรับ รายการกรองสถานการณ์ที่ได้รับมา ซึ่งเป็นไปได้ ทั้งเชิงบวก และเชิงลบ ทักษะมีผลให้มีการแสดงพฤติกรรมออกมา จะเห็นได้ว่า ทักษะ ประกอบด้วย ความคิดที่มีผลต่ออารมณ์ และความรู้สึกนั้นออกมาโดยทางพฤติกรรม

จากความหมายของทักษะ ดังกล่าว ซิมบาโด และเอบบีเซน (Zimbardo and Ebbesen. 1970 : ไม่ปรากฏเลขหน้า ; อ้างถึงใน พรทิพย์ บุญนิพัทธ์. 2531 : 49) สามารถแยกองค์ประกอบ ของทัศนคติ ได้ 3 ประการคือ

1. องค์ประกอบด้านความรู้ (The Cognitive Component) คือ ส่วนที่เป็นความเชื่อ ของบุคคลที่เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ทั่วไปทั้งที่ชอบ และไม่ชอบ หากบุคคลมีความรู้ หรือคิดว่าสิ่งใดดี มักจะมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งนั้น แต่หากมีความรู้มาก่อนว่า สิ่งใดไม่ดี ก็จะมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อสิ่งนั้น

2. องค์ประกอบด้านความรู้สึก (The Affective Component) คือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับ อารมณ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีผลแตกต่างกันไปตามบุคลิกลักษณะของบุคคลนั้น เป็นลักษณะ ที่เป็นค่านิยมของแต่ละบุคคล

3. องค์ประกอบด้านพฤติกรรม (The Behavioral Component) คือ การแสดงออกของ บุคคลต่อสิ่งหนึ่ง หรือบุคคลหนึ่ง ซึ่งเป็นผลมาจากองค์ประกอบด้านความรู้ ความคิด และความรู้สึก

จะเห็นว่า การที่บุคคลมีทัศนคติ ต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดต่างกัน ก็เนื่องมาจากบุคคลมีความเข้าใจ มีความรู้สึก หรือมีแนวความคิดแตกต่างกันนั่นเอง

ดังนั้น ส่วนประกอบทางด้านความคิด หรือความรู้ ความเข้าใจ จึงนับได้ว่าเป็นส่วนประกอบ ขึ้นพื้นฐานของทัศนคติ และส่วนประกอบนี้จะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความรู้สึกของบุคคล อาจออกมา ในรูปแบบแตกต่างกัน ทั้งในทางบวกและทางลบ ซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์และการเรียนรู้

การเกิดทัศนคติ (Attitude Formation)

อัญญา พุกษาพันธ์ทวี (2542 : 12 - 13) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการเกิดทัศนคติว่า ขึ้นอยู่กับ 2 ประการ คือ

1. ประสบการณ์ที่บุคคลมีต่อสิ่งของ บุคคล หรือสถานการณ์ ทัศนคติ ซึ่งเกิด ในตัวบุคคลจากการได้พบเห็น ได้คุ้นเคย ได้ทดลอง อันถือได้ว่าเป็นประสบการณ์โดยตรง (Direct Experiences) และได้ยิน ได้ฟัง ได้เห็นรูปแบบ หรือได้อ่านเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ แต่ไม่เห็น และไม่ได้ทดลองกับของจริงด้วยตัวเองถือว่าเป็นประสบการณ์ทางอ้อม (Indirect Experiences) เนื่องจากทัศนคติเป็นสิ่งที่เกิดจากการรับทราบ เมื่อรับแล้วก็เกิดความคิด (Cognitive) เกี่ยวกับ สิ่งนั้น ซึ่งอาจเป็นไปได้ทั้งทางแง่ดีและแง่ไม่ดี ดังนั้นถ้าบุคคลใดไม่มีประสบการณ์ทั้งทางตรง และทางอ้อมต่อสิ่งของ บุคคล หรือสถานการณ์นั้นเขาก็จะไม่มีทัศนคติต่อสิ่งนั้น

2. ค่านิยมและการตัดสินใจค่านิยม เนื่องจากชนและกลุ่มมีค่านิยมและตัดสินใจค่านิยม ไม่เหมือนกัน คนแต่ละกลุ่มอาจมีทัศนคติต่อสิ่งเดียวกันแตกต่างกันก็ได้ การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง จะมีทัศนคติที่ดี หรือไม่ดีต่อสิ่งใดย่อมขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมและค่านิยม หรือมาตรฐานของกลุ่ม ที่บุคคลนั้นดำเนินชีวิตอยู่

ฟอสเตอร์ (Foster. 1952 : 25) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการเกิดทัศนคติว่าขึ้นอยู่กับ มูลเหตุ 2 ประการ คือ

1. ประสบการณ์ที่บุคคลมีกับสิ่งของ บุคคลหรือสถานการณ์ จากการที่บุคคลได้พบ คุ้นเคยทดลองถือว่าเป็นประสบการณ์โดยตรง หรืออาจเกิดขึ้นจากประสบการณ์ทางอ้อม เช่น การเห็นรูป การอ่าน การฟัง เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ บุคคลจะไม่มีทัศนคติ ต่อสิ่งใดเลยหากไม่มีประสบการณ์ ในสิ่งนั้นมาก่อนเพราะทัศนคติเป็นเรื่องของการรับรู้

2. ค่านิยมที่บุคคลยึดถือ แต่ละบุคคลอาจมีทัศนคติต่อสิ่งเดียวกันแตกต่างกันไปการที่ บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะมีทัศนคติที่ดี หรือไม่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งผิด หรือถูก ย่อมขึ้นอยู่กับค่านิยม หรือมาตรฐานของกลุ่ม ถ้ากลุ่มเห็นว่าสิ่งใดดีบุคคลก็จะมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่ง นั้น ตามสภาพการณ์ของสิ่งแวดล้อมนั้นด้วย

กอร์ดอน อัลพอร์ต (Gordon Allport, 1975 : ไม่ปรากฏเลขหน้า ; อ้างถึงใน สำนักบรรณสารและสารสนเทศ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ออนไลน์, 2555) ได้ให้ความเห็นเรื่อง ทักษคติว่าอาจเกิดขึ้นจากสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. เกิดจากการเรียนรู้ เด็กเกิดใหม่จะได้รับการอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม และประเพณีจากบิดามารดา ทั้งโดยทางตรง และทางอ้อม ตลอดจนได้เห็นแนวการปฏิบัติของพ่อแม่แล้วรับมาปฏิบัติตามต่อไป
2. เกิดจากความสามารถในการแยกแยะความแตกต่าง คือ แยกสิ่งใดดี ไม่ดี เช่น ผู้ใหญ่กับเด็กจะมีการกระทำที่แตกต่างกัน
3. เกิดจากประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ซึ่งแตกต่างกันออกไป เช่น บางคนมีทัศนคติไม่ดีต่อครู เพราะเคยตำหนิตน แต่บางคนมีทัศนคติที่ดีต่อครูคนเดียวกันนั้น เพราะเคยเชยชมตนเสมอ
4. เกิดจากการเลียนแบบ หรือรับเอาทัศนคติของผู้อื่นมาเป็นของตน เช่น เด็กอาจรับทัศนคติของบิดามารดา หรือครูที่ตนนิยมชมชอบมาเป็นทัศนคติของตนได้

เครช และครัทซ์ฟิลด์ (Krech and Crutchfield, 1948 : ไม่ปรากฏเลขหน้า ; อ้างถึงใน สำนักบรรณสารและสารสนเทศ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ออนไลน์, 2555) ได้ให้ความเห็นว่าทัศนคติอาจเกิดขึ้นจาก

1. การตอบสนองความต้องการของบุคคล นั่นคือ สิ่งใดตอบสนองความต้องการของตนได้ บุคคลนั้นก็จะมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งนั้น หากสิ่งใดตอบสนองความต้องการของตนไม่ได้ บุคคลนั้นก็จะมีทัศนคติไม่ดีต่อสิ่งนั้น
2. การได้เรียนรู้ความจริงต่าง ๆ อาจโดยการอ่าน หรือ จากคำบอกเล่าของผู้อื่นก็ได้ ฉะนั้น บางคนจึงอาจเกิดทัศนคติไม่ดีต่อผู้อื่น จากการฟังคำติฉินที่ใคร ๆ มาบอกไว้ก่อนก็ได้
3. การเข้าไปเป็นสมาชิก หรือสังกัดกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง คนส่วนมากมักยอมรับเอาทัศนคติของกลุ่มมาเป็นของตน หากทัศนคตินั้นไม่ขัดแย้งกับทัศนคติของตนเกินไป
4. ทัศนคติ ส่วนสำคัญกับบุคลิกภาพของบุคคลนั้นด้วย คือ ผู้ที่มีบุคลิกภาพสมบูรณ์ มักมองผู้อื่นในแง่ดี ส่วนผู้ปรับตัวยากจะมีทัศนคติในทางตรงข้าม คือ มักมองว่ามีคนคอยอิจฉาริษยา หรือคิดร้ายต่าง ๆ ต่อตน

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ (Attitude Change)

เฮอริเบิร์ต ซี. เคลแมน (Herbert C. Kelman, 1967 : 469 ; อ้างถึงใน สำนักบรรณสารและสารสนเทศ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ออนไลน์, 2555) ได้อธิบายถึง การเปลี่ยนแปลงทัศนคติโดยมีความเชื่อว่า ทัศนคติอย่างเดียวกันอาจเกิดในตัวบุคคลด้วยวิธีที่ต่างกัน จากความคิดนี้ เฮอริเบิร์ต ได้แบ่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติออกเป็น 3 ประการ คือ

1. การยินยอม (Compliance) การยินยอม จะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับสิ่งที่มีอิทธิพลต่อตัวเขา และมุ่งหวังจะได้รับความพอใจจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลนั้น การที่บุคคลยอมกระทำตามสิ่งที่อยากให้เรากระทำนั้น ไม่ใช่เพราะบุคคลเห็นด้วยกับสิ่งนั้น แต่เป็นเพราะเขาคาดหวังว่าจะได้รับรางวัล หรือการยอมรับจากผู้อื่นในการเห็นด้วย และกระทำตาม ดังนั้น ความพอใจที่ได้รับจากการยอมกระทำตามนั้น เป็นผลมาจากอิทธิพลทางสังคม หรืออิทธิพลของสิ่งที่ก่อให้เกิดการยอมรับนั้น กล่าวได้ว่า การยอมกระทำตามนี้ เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ซึ่งจะมีพลังผลักดันให้บุคคลยอมกระทำตามมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับจำนวนหรือ ความรุนแรงของรางวัลและการลงโทษ

2. การเลียนแบบ (Identification) การเลียนแบบเกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับสิ่งเร้า หรือสิ่งกระตุ้น ซึ่งการยอมรับนี้เป็นผลมาจากการที่บุคคล ต้องการจะสร้างความสัมพันธ์ที่ดี หรือที่พอใจระหว่างตนเองกับผู้อื่น หรือกลุ่มบุคคลอื่น จากการเลียนแบบนี้ ทัศนคติของบุคคลจะเปลี่ยนไปมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับสิ่งเร้าให้เกิดการเลียนแบบกล่าวได้ว่า การเลียนแบบเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ซึ่งพลังผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้ จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความน่าโน้มน้าวใจของสิ่งเร้าที่มีต่อบุคคลนั้น การเลียนแบบจึงขึ้นอยู่กับพลัง (Power) ของผู้ส่งสาร บุคคลจะรับเอาบทบาททั้งหมดของคนอื่นมาเป็นของตนเอง หรือแลกเปลี่ยนบทบาทซึ่งกันและกัน บุคคลจะเชื่อในสิ่งที่ตัวเองเลียนแบบ แต่ไม่รวมถึงเนื้อหาและรายละเอียดในการเลียนแบบทัศนคติของบุคคลจะเปลี่ยนไปมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสิ่งเร้าที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

3. ความต้องการที่อยากจะเปลี่ยน (Internalization) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือกว่า ซึ่งตรงกับความต้องการภายใน ค่านิยมของเขา พฤติกรรมที่เปลี่ยนไปในลักษณะนี้จะสอดคล้องกับค่านิยมที่บุคคลมีอยู่เดิม ความพึงพอใจที่ได้จะขึ้นอยู่กับเนื้อหารายละเอียดของพฤติกรรมนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ถ้าความคิด ความรู้สึกและพฤติกรรมถูกระทบไม่ว่าจะในระดับใดก็ตาม จะมีผลต่อการเป็นทัศนคติทั้งสิ้น

นอกจากนี้องค์ประกอบต่าง ๆ ในกระบวนการสื่อสาร เช่น คุณสมบัติของผู้ส่งสารและผู้รับสาร ลักษณะของข่าวสาร ตลอดจนช่องทางในการสื่อสาร ล้วนแล้วแต่ มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้ทั้งสิ้น นอกจากนี้ทัศนคติของบุคคลเมื่อเกิดขึ้นแล้ว แม้จะคงทน แต่ก็ยังสามารถเปลี่ยนได้โดยตัวบุคคล สถานการณ์ ข่าวสาร การชวนเชื่อ และสิ่งต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการยอมรับในสิ่งใหม่ แต่จะต้องมีความสัมพันธ์กับค่านิยมของบุคคลนั้น นอกจากนี้อาจเกิดจากการยอมรับโดยการบังคับ เช่น กฎหมาย ข้อบังคับ การเปลี่ยน ทัศนคติมี 2 ชนิดคือ

1. การเปลี่ยนแปลงไปในทางเดียวกัน หมายถึง ทัศนคติของบุคคลที่เป็นไปในทางบวกก็จะเพิ่มมากขึ้น ในทางบวกด้วย และทัศนคติที่เป็นไปในทางลบก็จะเพิ่มมากขึ้นในทางลบด้วย

2. การเปลี่ยนแปลงไปคนละทาง หมายถึง การเปลี่ยนทัศนคติเดิมของบุคคลที่เป็นไปในทางบวกก็จะลดลงไปในทางลบ และถ้าเป็นไปในทางลบก็จะกลับเป็นไปในทางบวก

เมื่อพิจารณาแหล่งที่มาของทัศนคติแล้ว จะเห็นว่าองค์ประกอบสำคัญที่เชื่อมโยงให้บุคคลเกิดทัศนคติต่อสิ่งต่าง ๆ ก็คือ การสื่อสาร ทั้งนี้เพราะไม่ว่าทัศนคติจะเกิดจากประสบการณ์เฉพาะอย่าง การสื่อสารกับผู้อื่น สิ่งที่เป็นแบบอย่าง หรือความเกี่ยวข้องกับสถาบัน ก็มักจะมีการสื่อสารแทรกอยู่เสมอ กล่าวได้ว่า การสื่อสารเป็นกิจกรรมที่สำคัญอย่างมาก ที่มีผลทำให้บุคคลเกิดทัศนคติต่อสิ่งต่าง ๆ

ทฤษฎีเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางการเมือง

แนวคิดเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่จะนำไปเป็นทฤษฎีในการเคลื่อนไหว กลุ่มเกษตรกรย่อยด่าปลั่งแซมในที่นี้จะสังเคราะห์จากทฤษฎีเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางการเมือง และสังคม 3 ทฤษฎีดังนี้

ทฤษฎีการเมืองแบบกลุ่มผลักดัน (The Politics of Pressure Groups)

การเมืองแบบกลุ่มผลักดันมีประเด็นสำคัญในการอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองว่าเป็นปรากฏการณ์ของการต่อรองต่อสู้แข่งขันระหว่างกลุ่มทางการเมืองต่างๆ ในสังคม เพื่อที่จะเข้าไปมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในทางการเมืองการปกครอง หรือผลักดันสิ่งที่สมาชิกเชื่อ เห็นดีเห็นงาม จุดหมายหรือเจตนาของการรวมกลุ่มก็คือ ความต้องการที่จะใช้กลุ่มเป็นเครื่องมือในการดำเนินการทางการเมือง ในการผลักดันนโยบายต่าง ๆ ของรัฐในอันที่จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของกลุ่มตน

พฤทธิสถาน ชุมพล, ม.ร.ว. (2538 : 2, 6 - 11) ได้แบ่งกลุ่มผลักดัน (Pressure Groups) ในสังคมของประเทศอังกฤษ ออกเป็น 2 ประเภท คือ กลุ่มผลประโยชน์ (Interest Groups) และกลุ่มแสดงทัศนะมุ่ง (Promotional Groups) ซึ่งหมายถึง กลุ่มที่เกิดขึ้นเพื่อผลักดันทัศนะหรือประเด็นในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ที่ไม่ใช่ผลประโยชน์ของสมาชิกกลุ่มเป็นการเฉพาะ (บางที่เรียกว่า Cause หรือ Attitude หรือ Ideological หรือ Preference Groups) ดังรายละเอียดดังนี้

1. กลุ่มผลประโยชน์ เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการทำหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมสมัยใหม่ที่มีความสลับซับซ้อนและการแบ่งแยกหน้าที่เฉพาะ เช่น การเกิดกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่อาศัยกลุ่มเป็นตัวแทนในการผลักดันเพื่อผลประโยชน์ของสมาชิก โดยเข้าไปมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายในขั้นตอนต่าง ๆ นับตั้งแต่การก่อเกิดนโยบาย การกำหนดนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ และการประเมินผลนโยบาย หากนำมาประยุกต์

กับสังคมไทยกลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้ ได้แก่ กลุ่มสมาคมชาวไร่อ้อย กลุ่มเกษตรกรรายย่อย ภาคอีสาน กลุ่มครู สภาหอการค้า สมาคมอุตสาหกรรม ฯลฯ

2. กลุ่มแสดงทัศนะมุง คือ กลุ่มที่เกิดขึ้นเพื่อผลักดันทัศนะหรือประเด็นเรื่องราวในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะที่ไม่ใช่ผลประโยชน์เฉพาะของสมาชิกกลุ่มเท่านั้น เช่น กลุ่มนักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่คัดค้านการสร้างเขื่อน คัดค้านอาวุธนิวเคลียร์ ฯลฯ กลุ่มเหล่านี้ไม่เพียงแต่ใช้วิธีการผลักดันผ่านกระบวนการทางนโยบายเท่านั้น หากยังใช้วิธีการทางการเมืองในลักษณะที่เรียกว่า การกระทำการแบบถึงลูกถึงคน (Direct Action) (เช่น กลุ่มกรีนพีซที่เข้าไปเอาตัวผูกกับแท่นระเบิดนิวเคลียร์เพื่อคัดค้านการทดลองนิวเคลียร์)

นอกจากนี้ งานของคาสเทิล (Castles. 1967 : 131) ได้ขยายลักษณะกลุ่มอิทธิพลที่พยายามก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองออกเป็นอีก 2 ประเภท (ทั้งโดยการดำเนินการฝ่ายกิจกรรมของรัฐบาลหรือไม่ก็ตาม) กล่าวคือ กลุ่มผลประโยชน์ และ “กลุ่มทัศนคติ” (Attitude Group) ซึ่งหมายถึง กลุ่มที่ตั้งขึ้นมาเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือคุณค่าที่จำเพาะเจาะจง โดยสมาชิกของกลุ่มอาจไม่ได้มีผลประโยชน์ร่วมกันแต่มีทัศนคติร่วมกัน ซึ่งคล้ายกับการแบ่งประเภทที่ปรากฏในงานของ ม.ร.ว.พยุหยาภรณ์ หมุ่ยผล

1. การอธิบายการเกิดขึ้นของกลุ่มผลักดัน

ไมตรี อินทุสุต (2521 : 79 - 80) กล่าวถึง เจมส์ แม็คสัน (James Mason) ว่าได้อธิบายสาเหตุของการเกิดขึ้นของกลุ่มเฉพาะ (Factions) ว่ามีเหตุมาจากความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายทรัพย์สิน เพราะเมื่อมนุษย์แต่ละคนมีทรัพย์สินที่ไม่เท่ากันจึงนำไปสู่การรวมกลุ่มกันเพื่อทำหน้าที่ในการพิทักษ์หรือป้องกันทรัพย์สินให้กับตนและผู้ที่มทรัพย์สินอื่น ๆ และทำหน้าที่เรียกร้องให้กับกลุ่มที่ยังไม่มีทรัพย์สิน นอกจากนี้มนุษย์ยังมีความแตกต่างในความสามารถทางสติปัญญาและความชำนาญพิเศษที่ไม่เท่ากัน เมื่อมนุษย์อยู่ในสังคมเสรีก็จะเกิดกลุ่มเฉพาะของผู้คนที่มีความสามารถเหมือนกัน ซึ่งจะนำมาสู่การรวมกลุ่มเพื่อพิทักษ์ ป้องกันและเรียกร้องทรัพย์สินเช่นกัน กล่าวโดยสรุปในทัศนะของมาดิสัน (Madison) เงื่อนไขสำคัญที่สุดที่ทำให้ผู้คนมารวมกันในลักษณะของกลุ่มทางการเมืองคือเรื่องของทรัพย์สิน

ขณะที่ทรูแมน (Truman. 1951 : 15) เสนอว่า ความสลับซับซ้อนของสังคมที่เพิ่มขึ้นเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการขยายตัวของกลุ่มผลประโยชน์ ความสลับซับซ้อนของสังคมก็คือลักษณะเฉพาะทางเศรษฐกิจ และการแบ่งแยกความเฉพาะในโครงสร้างทางสังคม (Social Differentiation) รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี ตัวอย่างเช่น ความเฉพาะทางด้านธุรกิจที่เพิ่มขึ้นทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางธุรกิจในลักษณะของวงจรหรือกระบวนการ ซึ่งในวงจรของธุรกิจที่ทำการผลิตเฉพาะด้าน ดังเช่นที่ปรากฏกับธุรกิจการทำฟาร์มของอเมริกาหลังสงครามกลาง

เมืองในช่วงกลางทศวรรษ 19 (ค.ศ.1864) จำนวนผู้ประกอบการอาชีพทำฟาร์มที่เพิ่มมากขึ้น นำไปสู่การแบ่งแยกประเภทการผลิตและเกิดความแตกต่างภายในโครงสร้างธุรกิจการทำฟาร์มขึ้น นอกจากนี้นวัตกรรมของเทคโนโลยีในไร่นา การมีระบบขนส่งที่ก้าวหน้า ฯลฯ ยังได้ก่อให้เกิดความแบ่งแยกแตกต่างของคนทำฟาร์ม เกิดเป็นผลประโยชน์เฉพาะส่วน และเกิดการมีปฏิสัมพันธ์ในวงจรทางธุรกิจที่ได้นำไปสู่ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ และค่านิยม ซึ่งความสลับซับซ้อนของสังคมเหล่านี้จึงนำไปสู่การรวมกลุ่มเพื่อปกป้องผลประโยชน์ทางธุรกิจเฉพาะของกลุ่มตนขึ้น

การเมืองของกลุ่มผลักดันทางการเมือง หรือสำนักกลุ่มผลประโยชน์ จึงอธิบายการเกิดขึ้นของกลุ่มว่า เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติของสังคมมนุษย์ ที่มีมูลเหตุของการรวมกลุ่มแตกต่างกันไปตามสภาพและลักษณะของสังคมเศรษฐกิจและการเมือง กลุ่มทางการเมืองจึงเป็นกลุ่มที่รวมกันภายใต้เหตุผลของอุดมคติหรือผลประโยชน์ในทางการเมืองร่วมกันมูลเหตุหรือเจตนาที่สำคัญของการรวมกลุ่มทางการเมืองในลักษณะที่เรียกว่ากลุ่มผลักดันก็คือ การมีเจตนาเพื่อที่จะใช้กลุ่มเป็นเครื่องมือในการปกป้องรักษาผลประโยชน์ของตน (แสวง รัตนมณฑลมาส. 2513 : 211) ในบทความชิ้นนี้ใช้คำว่า กลุ่มผลประโยชน์ และกลุ่มอิทธิพล ในความหมายเดียวกัน หรือการมีความสำนึกในผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการที่ก่อให้เกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มผลประโยชน์ (พฤทธิสาณ ชุมพล, ม.ร.ว. 2531 : 127) ส่วนการอธิบายการก่อเกิดหรือที่มาของ “กลุ่มทัศนะ” หรือ “กลุ่มแสดงทัศนะมุ่ง” ได้อธิบายจากฐานเดียวกันกับกลุ่มผลประโยชน์ แต่มีประเด็นสำคัญอยู่ที่ได้ขยายการอธิบายจากผลประโยชน์ทางวัตถุมาสู่ผลประโยชน์ในเชิงอุดมการณ์ ค่านิยม ความเชื่อ

พฤทธิสาณ ชุมพล, ม.ร.ว. (2531 : 12 ; อ้างถึงใน ชีรศักดิ์ แสงดิษฐ์. 2553 : 46) กล่าวว่า หากพิจารณาจากฐานคิดของกลุ่มผลประโยชน์ พบว่า การเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างหรือบริบททางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองเป็นเงื่อนไขหลักที่มีผลต่อการรวมกลุ่ม กล่าวคือในบริบทของสังคมสมัยใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไป ก่อให้เกิดความต้องการในผลประโยชน์ใหม่ ๆ ที่ได้นำมาสู่การรวมกลุ่มของปัจเจกชนภายใต้ผลประโยชน์ใหม่เพื่อที่ปัจเจกบุคคลจะใช้กลุ่มเป็นเครื่องมือในการบรรลุผลประโยชน์ดังกล่าว ตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงบริบทที่นำไปสู่การรวมกลุ่มผลประโยชน์ที่มีความแตกต่างและหลากหลายในสังคมสมัยใหม่ เช่น สภาพการเติบโตไปสู่ความเป็นเมืองได้ก่อให้เกิดการแบ่งงานกันทำ การเกิดอาชีพที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน และทำให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มอาชีพในลักษณะเฉพาะมากยิ่งขึ้น หรือตัวอย่างกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม ที่ทำให้มีโรงงานอุตสาหกรรมผลิตสินค้าขึ้น ย่อมก่อให้เกิดการตั้งกลุ่มของเจ้าของผู้ผลิตกับกลุ่มผู้ใช้แรงงานในลักษณะของสหภาพแรงงาน สมาคมนายจ้าง เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป พื้นฐานแนวคิดที่สำคัญของทฤษฎีกลุ่มจึงมุ่งอธิบายการใช้กลุ่มในฐานะ

ที่เป็นเครื่องมือ เพื่อบรรลุผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลภายใต้ระบบการเมืองหรือโครงสร้างของสังคมการเมืองที่หยุดนิ่ง แต่หากในสถานะที่เศรษฐกิจสังคมเปลี่ยนแปลงรวดเร็วและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การเปลี่ยนสัมพันธภาพทางอำนาจในสังคมขนาดใหญ่หรือในสถานะทางการเมืองไร้เสถียรภาพเปลี่ยนแปลงเร็ว จึงมักอยู่ในหัวข้อการศึกษา เช่น “การปฏิวัติ” “การก่อการร้ายทางการเมือง” ฯลฯ

กล่าวโดยสรุป ในด้านการดำเนินการทางการเมืองและฐานทรัพยากรทางการเมือง กลุ่มผลักดันพยายามที่จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทางการเมืองเพื่อเข้าถึงศูนย์กลางการตัดสินใจ โดยอาศัยฐานทรัพยากรทางการเมืองของกลุ่มในเรื่อง ทรัพยากรและความชำนาญในการเข้าถึงสถาบันมากกว่าเรื่องของการระดมจากส่วนต่าง ๆ ของสังคม หัวใจทางการเมืองของกลุ่มผลประโยชน์/กลุ่มผลักดันจึงเป็นเกมของการกระจายทรัพยากรหรือการเข้าถึงผลประโยชน์ทางสังคมที่กลุ่มต่าง ๆ เล่น

ธีรศักดิ์ แสงศิษฐ์ (2553 : 46 - 47) กล่าวถึงความไม่เพียงพอของทฤษฎีกลุ่มผลักดันในการอธิบายการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สำคัญมี 3 ประการคือ

ประการแรก คือ การยึดถือหลักการที่ว่ากลุ่มผลประโยชน์เกิดขึ้นและขยายตัวเพื่อปกป้องความต้องการผลประโยชน์หรือ อัตลักษณ์ร่วมของกลุ่ม โดยอธิบายว่าเป็นเงื่อนไขเพียงพอ (Sufficient Condition) สำหรับการเกิดขึ้นขององค์กรทางการเมือง

ประการที่สอง การอธิบายการเกิดขึ้นของกลุ่มผลประโยชน์ ทฤษฎีกลุ่มผลักดันมักมองว่าเป็นธรรมชาติของปัจเจกชนที่จะรวมกลุ่มเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน ซึ่งไม่ใช่เพียงในระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น มองรัฐบาลหรือรัฐจึงเป็นเพียงปรากฏการณ์หรือภาพสะท้อนของการต่อรองผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่ออกมาในรูปของนโยบายสาธารณะ จึงทำให้ทฤษฎีกลุ่มผลักดันมองการเมืองในลักษณะที่หยุดนิ่ง ไม่ค่อยวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในสังคม อันเป็นความขัดแย้งที่ไม่ได้เป็นปรากฏการณ์ของการต่อสู้หรือต่อรองระหว่างกลุ่มต่าง ๆ แต่เป็นปรากฏการณ์ที่รัฐไม่ได้ทำหน้าที่เป็นกรรมการหรือเป็นแค่กลไกของการตัดสินใจผ่านสถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการต่าง ๆ ในทางตรงข้ามรัฐกลับเป็นตัวแสดงสำคัญ (หรือร่วมมือกับบางกลุ่ม บางส่วนของสังคม) ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้น

ประการที่สาม สิ่งที่ตัวแบบกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มผลักดันสามารถอธิบายได้ดี (หรือให้ความสนใจ) คือการผลักดันไปสู่นโยบายสาธารณะผ่านสถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการ รวมทั้งการต่อสู้กดดันโดยการใช้ทรัพยากรและวิธีการต่าง ๆ ของกลุ่มเพื่อบรรลุเป้าหมายทางด้านนโยบาย อันเป็นจุดหมายสำคัญของการวิเคราะห์และการอธิบายของทฤษฎีกลุ่มผลักดัน

เพื่อแก้ไขจำกัดในการอธิบายการเกิดกลุ่มจากแง่มุมของทฤษฎีกลุ่มผลประโยชน์/กลุ่มผลักดัน ออลสัน (Olson. 1965 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้เสนอ “ตัวแบบมนุษย์เศรษฐกิจ

ที่สมเหตุสมผล” (Rational Economic Man Model) งานของออลสัน พยายามอุดช่องโหว่ของทฤษฎีกลุ่มผลประโยชน์/กลุ่มผลักดัน โดยการเพิ่มเงื่อนไขเรื่องเหตุกระตุ้นส่วนบุคคลและเพิ่มมิติของเหตุกระตุ้นที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ความพึงพอใจด้านอุดมการณ์ สถานภาพทางสังคม ฯลฯ ให้เป็นส่วนหนึ่งสำหรับการอธิบายการรวมกลุ่มของปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของสำนักทฤษฎีการระดมทรัพยากรที่พัฒนาไปสู่เรื่องของทรัพยากรขององค์กร บทบาทของผู้ประกอบการทางการเมือง (Political Entrepreneur) และองค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม ทฤษฎีดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่า องค์กรมีความสำคัญต่อขบวนการทางสังคม เพราะองค์กรทำให้เกิดการลดต้นทุนการมีส่วนร่วม องค์กรช่วยเพิ่มโอกาสของความสำเร็รมากกว่าที่ปัจเจกบุคคลจะสามารถทำได้ องค์กรของขบวนการทางสังคมสามารถระดมทรัพยากรที่หลากหลายได้ รวมทั้งมีทักษะความสามารถซึ่งปัจเจกบุคคลไม่มี

ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่

ออลสัน (Olson, 1965 : ไม่ปรากฏเลขหน้า ; อ้างถึงใน ชีรศักดิ์ แสงดิษฐ์ (2553 : 47 - 49) กล่าวว่า รากฐานการอธิบายของออลสันอยู่ที่การคำนวณผลได้ผลเสียของการเข้ามีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล โดยปฏิเสธการอธิบายที่มีฐานคิดว่า ความเดือดร้อน (Grievances) เป็นเงื่อนไขเพียงพอของการเกิดขบวนการทางสังคม อันเป็นรากฐานการอธิบายของสำนักพฤติกรรมรวมหมู่ที่เป็นกระแสหลักในการศึกษามาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1920 ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจาก การศึกษาจิตวิทยามวลชน (Mass Psychology) ดั้งเดิมของยุโรปที่มีฐานคิดทางจิตวิทยาสังคมว่า การรวมกลุ่มเป็นพฤติกรรมที่แปลกแยกอยู่นอกวงขอบของสังคมปกติและไร้เหตุไร้ผล (Irrational) และเสนอว่าการเกิดขึ้นกลุ่มหรือขบวนการทางสังคม เป็นสิ่งปกติปัจเจกชนมีเหตุผลในการคำนวณผลได้ผลเสียในการเข้าร่วมโดยปัจเจกที่มีเหตุมีผลจะเข้าร่วมกระทำการเพื่อให้ได้มาซึ่ง “ผลประโยชน์ร่วม (Collective Goods)” หรือ “ผลประโยชน์สาธารณะ (Public Goods)” ถ้าต้นทุนของการเข้าไปมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลไม่มากไปกว่าผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคล

ขณะที่ทฤษฎีกลุ่มผลประโยชน์ เสนอว่า ผลประโยชน์ร่วม หรือผลประโยชน์สาธารณะ (Public Goods) ที่เป็นมูลเหตุนำมาสู่การรวมกลุ่ม คือ สินค้าและบริการซึ่งปัจเจกบุคคลในกลุ่มทุกคนสามารถบริโภคและใช้ประโยชน์ได้ และไม่สามารถถูกขีตครองจากสมาชิกในกลุ่มแต่เพียงผู้เดียวได้ เช่น สวนสาธารณะ สิ่งแวดล้อม สันติภาพ ฯลฯ รวมทั้งกฎหมายและนโยบายสาธารณะต่าง ๆ การรวมกลุ่มแบบอัตโนมัติเพื่อใช้กลุ่มเป็นเครื่องมือให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ร่วมดังกล่าวนี้ ทฤษฎีกลุ่มผลประโยชน์ให้ความสำคัญกับการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การผลักดันนโยบาย การลوبي่ง การชุมนุมประท้วง ฯลฯ

แต่ออลสันเห็นว่า ปรากฏการณ์ทางการเมืองสังคมโดยทั่วไปนั้น ผู้ที่มีผลประโยชน์ร่วมส่วนใหญ่ไม่ได้เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มผลประโยชน์แต่อย่างใด เช่น ผู้บริโภค ผู้ประกอบวิชาชีพ

ต่าง ๆ ฯลฯ ออลสัน จึงตั้งข้อสังเกตว่า เมื่อคนเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีผลประโยชน์ร่วมและได้รับผลประโยชน์ แต่เหตุใดจึงไม่เข้าร่วมในกลุ่ม ดังเช่น มีผู้ที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติจำนวนถึงราว 10 ล้านคน แต่มีผู้คนที่เข้าร่วมต่อสู้เรื่องกฎหมายป่าชุมชนเพียงไม่มากนัก เพราะเขาเห็นว่าหากกฎหมายดังกล่าวนี้ผ่าน พวกเขาจะได้รับประโยชน์โดยไม่จำเป็นต้องลงทุนให้เสียเวลา และทรัพยากรส่วนบุคคลในการเข้าร่วมรณรงค์

สำหรับออลสันปัจจัย “ผลประโยชน์ร่วม” ของทฤษฎีกลุ่มผลประโยชน์จึงไม่ใช่ปัจจัยที่เพียงพอในการนำไปอธิบายการเกิดกลุ่มได้อย่างครอบคลุม เพราะปรากฏการณ์ของกลุ่มผลประโยชน์โดยทั่วไป พบว่าไม่ได้เป็นการรวมกลุ่มเพื่อผลประโยชน์ร่วมเสมอไป ประเด็นสำคัญที่ออลสันชี้ให้เห็นคือ ในกลุ่มขนาดใหญ่ที่มีสมาชิกจำนวนมาก สมาชิกไม่จำเป็นต้องเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมกับกลุ่มก็ได้ เพราะสามารถรับผลประโยชน์ร่วมของกลุ่มในลักษณะของ “ผู้รับประโยชน์โดยไม่ยอมจ่าย” (Free Rider) ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้จะไม่เกิดในกรณีกลุ่มขนาดเล็กและขนาดกลาง เพราะสมาชิกอยู่ในสภาพที่จะถูกการบังคับ หรือลงโทษ หรือรับการจูงใจได้ง่ายกว่ากลุ่มขนาดใหญ่ การอธิบาย “ขนาดของกลุ่มและพฤติกรรมกลุ่ม” จึงเป็นการชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมของกลุ่มผันแปรไปตามขนาดของกลุ่ม โดยได้แบ่งกลุ่มออกเป็นสามขนาดคือ กลุ่มขนาดเล็ก หรือกลุ่มอภิสิทธิ์ (Small Group or Privileged Group) กลุ่มขนาดกลาง (Intermediate Group) และกลุ่มขนาดใหญ่ หรือกลุ่มซ่อนเร้น (Large Group or Latent Group) ซึ่งทฤษฎีกลุ่มดั้งเดิมไม่ได้คำนึงถึงปัจจัยดังกล่าวนี้

ดังนั้นพื้นฐานการอธิบายทางทฤษฎีที่สำคัญของออลสัน คือ คำถามว่า เหตุใดปัจเจกบุคคลเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมกลุ่มในบางสถานการณ์ ซึ่งออลสันเองได้ชี้ให้เห็นว่า ปัจเจกชนจะเข้าร่วมการกระทำร่วมหมู่ในบางสถานการณ์เนื่องจากมีสิ่งกระตุ้น สิ่งนั้นอาจจะเป็นการบังคับ การลงโทษ หรือการจูงใจ เช่น การตอบแทนพิเศษด้วยค่าจ้าง ฯลฯ สำหรับออลสันการกระทำร่วมหมู่ (Collective Action) จึงเกี่ยวข้องกับปัจจัย 2 ประการ คือ เหตุกระตุ้นร่วม (Collective Incentives) และเหตุกระตุ้นสำหรับปัจเจก (Selective Incentive) แม้ว่าเหตุกระตุ้นร่วมจะมีลักษณะที่ตอบสนองและเป็นเงื่อนไขร่วมกัน แต่เหตุกระตุ้นร่วมก็ไม่ใช่สิ่งที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการกระทำร่วมหมู่นอกเสียจากว่าจะมีเหตุกระตุ้นเฉพาะบุคคลส่งเสริมให้เขาต้องกระทำเช่นนั้น เพราะมิฉะนั้นจะเกิดปัญหาผู้รับผลประโยชน์โดยไม่จ่ายต้นทุน

ออลสันได้เสนอ ตัวแบบมนุษย์เศรษฐกิจที่สมเหตุสมผล ซึ่งก็คือ ตัวแบบที่พยายามจะแก้ปัญหาคือการอธิบายผู้รับประโยชน์โดยไม่ยอมจ่าย ที่จะเป็นปัญหาของกลุ่มผลประโยชน์ขนาดใหญ่ ออลสันได้เพิ่มเงื่อนไขที่เพียงพอในการอธิบายผู้ตัดสินใจที่สมเหตุสมผลว่า ปัจเจกบุคคลจะตัดสินใจบนผลประโยชน์สูงสุดด้วยการเลือกเข้าสู่การรวมกลุ่มหรือในการกระทำร่วม เพื่อให้ได้มา

ซึ่งผลประโยชน์ร่วมของกลุ่ม ถ้าการรวมตัวดังกล่าวสามารถเสนอผลประโยชน์ได้มากกว่าหรือเท่ากับต้นทุนที่เขาต้องจ่ายไปในการเข้าร่วมซึ่งก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่า เหตุกระตุ้นสำหรับปัจเจก (Selective Incentive) โดยได้แบ่งผลประโยชน์ดังกล่าวนี้ออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ผลประโยชน์ทางวัตถุ (Material Benefits) คือ รางวัลตอบแทนที่ได้จากการเข้าร่วมในรูปของรายได้หรือบริการที่ประเมินค่าเป็นตัวเงินได้
2. ผลประโยชน์ด้านสถานะทางสังคม (Status Incentives) เป็นสิ่งที่ได้รับในมิติทางสังคมเป็นผลตอบแทนที่ได้จากการเข้าร่วมในบทบาทของการรวมกลุ่ม เช่น ความสนุกสนาน (Fun) ความเป็นมิตร สถานภาพ หรือความเคารพนับถือ ฯลฯ
3. ผลประโยชน์ด้านการบรรลุในอุดมการณ์ ความเชื่อ (Purposive or Expressive Rewards)

ทฤษฎีการเคลื่อนไหวแนวการระดมทรัพยากร

ธีรศักดิ์ แสงดิษฐ์ (2553 : 49 - 50) กล่าวว่าในขณะที่ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่แม้จะมีกรอบในการอธิบายการเกิดและการรวมกลุ่มของปัจเจกอย่างหลากหลายแต่มีฐานคิดเบื้องต้นเดียวกัน คือ ความเดือดร้อนร่วมของผู้คน (Shared Grievances) เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่สำคัญและเป็น “เงื่อนไขจำเป็น” (Necessary Condition) ที่ทำให้เกิดกระทำการร่วมหรือขบวนการทางสังคมแต่ทฤษฎีการระดมทรัพยากรกลับตั้งข้อสังเกตว่าความเดือดร้อน ความรู้สึกถูกกลืน ความไม่พอใจของผู้คน ฯลฯ มีอยู่ทั่วไปในสังคม เช่น การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในสังคมได้ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้คนที่ถูกอพยพและชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบด้านวิถีชีวิตการทำมาหากินจำนวนมาก แล้วเหตุใดขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้าน จึงเกิดขึ้นบางพื้นที่เท่านั้นและยิ่งไปกว่านั้น การรวมกลุ่มกันของผู้คนยังเกิดขึ้นในช่วงบริบททางเศรษฐกิจ การเมืองบางลักษณะเท่านั้น โดยหัวใจสำคัญของทฤษฎีการระดมทรัพยากรคือ การอธิบายการเกิดและการพัฒนาขบวนการทางสังคมไปสู่ความเข้มแข็ง ตลอดจนความสำเร็จของขบวนการทางสังคมด้วย “เงื่อนไข เพียงพอ (Sufficiency Condition)” อื่น ๆ นั่นคือเงื่อนไขด้าน “องค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement Organization-SMO)”

จอห์น และเมเยอร์ (John and Myer. 1977 : 1212 - 1241) ได้พัฒนาทฤษฎีการระดมทรัพยากร จากฐานคิดของออลสันที่ว่า การกระทำการร่วมต้องการแรงกระตุ้นส่วนบุคคล และโครงสร้างหรือกลไกที่จะทำให้เกิดการลดต้นทุน การวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมจึงเกี่ยวข้องกับองค์กรการเคลื่อนไหว (SMOs) เพราะองค์กรการเคลื่อนไหว จะเข้ามาทำหน้าที่ในการรวบรวมทรัพยากร ซึ่งได้แก่ เงิน แรงงาน ความสมานฉันท์ ฯลฯ และสร้างกิจกรรมในการระดมทรัพยากรซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญของขบวนการทางสังคม เมื่อเป็นดังนี้ความสำเร็จ ล้มเหลว หรือการสร้างผลสะท้อน

โดยการเคลื่อนไหวต่อสู้ ของขบวนการทางสังคมจึงขึ้นอยู่กับผู้คนและองค์กรที่อยู่ภายนอก นอกจากนี้องค์กรการเคลื่อนไหวยังมีการกีดกันในการคิดค้นนวัตกรรมด้านวิธีการต่อสู้ อันได้แก่ ยุทธวิธีการระดมผู้สนับสนุน ยุทธวิธีดึงสาธารณชนและชนชั้นนำเพื่อให้เปลี่ยนมาเป็นผู้เห็นอกเห็นใจ หรือทำให้ผู้ที่ขัดขวางต่อต้านกลายเป็นผู้ที่เป็กลาง

ในทัศนะของทฤษฎีการระดมทรัพยากร ความหมายของขบวนการทางสังคมก็คือ ชุดความเห็นหรือความเชื่อของกลุ่มก้อนผู้คนที่นำเสนอเพื่อเป็นทางเลือกสำหรับการเปลี่ยนแปลงมิติบางอย่างของโครงสร้างสังคม และ/หรือเพื่อให้ได้มาซึ่งการกระจายผลประโยชน์ของสังคม ส่วนฝ่ายต่อต้านขบวนการทางสังคม (Countermovement) คือ ชุดของความเห็นหรือความเชื่อของกลุ่มก้อนผู้คนที่คัดค้าน หรือขัดขวางขบวนการทางสังคม จากนิยามดังกล่าว แม้ว่าขบวนการทางสังคมจะมีความคล้ายคลึงกับกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มผลักดันตรงที่พิจารณาว่าหน้าที่สำคัญของกลุ่มคือ การรวบรวมผลประโยชน์ แต่สำหรับทฤษฎีการระดมทรัพยากร มีความแตกต่างที่สำคัญ คือ ขบวนการทางสังคมมีพื้นที่อยู่ตรงชายขอบหรือนอกระบบการเมืองปกติในขณะที่กลุ่มผลประโยชน์กระทำการอยู่ภายในโครงสร้างการเมืองปกติ

ส่วนความหมายขององค์กรการเคลื่อนไหว คือ องค์กรที่มีลักษณะซับซ้อนหรือองค์กรที่มีลักษณะเป็นทางการ ที่มีจุดหมายของตัวเองไม่ว่าจะเป็นฝ่ายขบวนการทางสังคม หรือฝ่ายต่อต้านการเคลื่อนไหว และทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนเพื่อให้บรรลุจุดหมายของขบวนการ

นอกจากนี้ทาร์โร (Tarrow, 1999 : 123 - 124) ได้เพิ่มความหมายขององค์กรขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม อีก 2 ความหมาย ดังนี้

1. หมายถึง องค์กรของการกระทำรวมหมู่ที่มีปฏิสัมพันธ์กับฝ่ายตรงข้าม ดังนั้น องค์กรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงเป็นได้ทั้งองค์กรแบบทางการ เช่น สมาคม กองทหาร ไปจนถึงองค์กรแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งองค์กรเหล่านี้อาจถูกควบคุมโดยองค์กรแบบทางการ พันธมิตรคนหรือกลุ่มคน

2. หมายถึง โครงสร้างการเชื่อมโยง (Connective Structure) เป็นโครงสร้างที่เชื่อมโยงระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ศูนย์กลางกับชายขอบ หรือกับส่วนต่าง ๆ ของขบวนการฯ เป็นโครงสร้างของความร่วมมือระหว่างองค์กรกับส่วนต่าง ๆ ขององค์กร

จากนิยามความหมายดังกล่าวจึงสรุปได้ว่า องค์กรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม จึงมีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการระดมคนและทรัพยากร ทำหน้าที่ในการจัดสรรทรัพยากรให้กับกิจกรรมการเคลื่อนไหวของขบวนการ ทำการแข่งขันกับองค์กรอื่น ๆ เพื่อแย่งชิงทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในการปรับเป้าหมายและยุทธวิธีให้เหมาะสมกับสถานการณ์ เพื่อการ

บรรลุเป้าหมายและการดำรงอยู่ต่อไปของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ทฤษฎีการระดมทรัพยากร เปรียบเทียบขบวนการทางสังคมและกระบวนการทำงานขององค์ประกอบของขบวนการทางสังคมด้วยแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ดังกล่าว ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่คล้ายกับภาคการผลิต กล่าวคือ SMO เปรียบได้กับบริษัทธุรกิจ (Firms) ซึ่งองค์กรเคลื่อนไหวที่เสนอเป้าหมายขององค์กรประเภทหรือชนิดเดียวกันมักจะรวมตัวในลักษณะเครือข่ายอุตสาหกรรมของขบวนการทางสังคม (Social Movement Industry-SMI) ขณะที่การรวมตัวของเครือข่าย SMIs ต่าง ๆ ที่มีลักษณะเดียวกัน ได้นำไปสู่การเป็นภาคส่วนของขบวนการทางสังคม (Social Movement Sector-SMS) หัวใจสำคัญของการระบุงค์ประกอบในทางทฤษฎีเหล่านี้ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่า กระบวนการทำงานของขบวนการทางสังคมมีลักษณะเหมือนการประกอบการผลิตทางธุรกิจ ที่มีความพยายามมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายลักษณะต่างๆ เพื่ออาศัยการเคลื่อนไหวร่วมสร้างพลังบททวี และลดต้นทุนสำหรับองค์กรการเคลื่อนไหวหนึ่ง

นอกจากนี้ เพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมตามเป้าหมายได้ SMOs จำเป็นต้องมีทรัพยากรสนับสนุน และผู้ที่ป็นเจ้าของและครอบครองทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับ SMOs ก็คือ บั๊จเจกบุคคล และกลุ่มองค์กรต่างๆ ในสังคม ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ในหลายมิติดังนี้ จอห์น และเมเยอร์ (John and Myer. 1977 : 1225 - 1233)

1. สมาชิกผู้ร่วมอุดมมัยเดียวกัน (Adherent) คือ บั๊จเจกบุคคล และกลุ่มองค์กรที่เชื่อในเป้าหมายร่วมของขบวนการทางสังคม
2. สมาชิกผู้สนับสนุน (Constituent) คือ บั๊จเจกบุคคลที่อุดหนุนทรัพยากรแก่องค์กรการเคลื่อนไหว กิจกรรมในการระดมทรัพยากรที่สำคัญก็คือ การชักจูงหรือเปลี่ยนแปลงให้สมาชิกที่เชื่อในเป้าหมายร่วมให้เป็นสมาชิกผู้สนับสนุน และรักษาสถานภาพดังกล่าวนี้เอาไว้
3. สาธารณชนผู้เฝ้ามอง (Bystander Public) คือ ผู้ที่ไม่ได้เข้ามาเป็นสมาชิกผู้ร่วมอุดมมัยเดียวกัน แต่รับรู้ในอุดมมัยและกระทำการของขบวนการทางสังคม ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ได้มีลักษณะเป็น ฝ่ายตรงกันข้าม (Opponent) หรือฝ่ายต่อต้านขบวนการทางสังคม (Counter-Movement)
4. ฝ่ายตรงกันข้าม คือ ผู้ที่ทั้งไม่เห็นด้วยกับอุดมมัยและการกระทำเพื่อำนำไปสู่การบรรลุอุดมมัยของขบวนการทางสังคมโดยอาจแบ่งออกเป็นฝ่ายต่อต้านแบบชนชั้นนำ (Elite Opponent) ที่เป็นบุคคล องค์กร สถาบันทางการเมือง ฯลฯ ซึ่งสามารถครอบครองทรัพยากรขนาดใหญ่ และฝ่ายต่อต้านแบบมวลชน (Mass Opponent) ซึ่งหมายถึง บั๊จเจกบุคคล กลุ่มองค์กรที่มีการครอบครองทรัพยากรอย่างจำกัด

นอกจากนี้ ในปรากฏการณ์ทางสังคมซึ่งขบวนการทางสังคมกระทำการอยู่ อาจแบ่งปัจเจกบุคคล หรือกลุ่ม องค์กรที่เกี่ยวข้องโดยพิจารณาจากการได้รับหรือไม่ได้รับประโยชน์จากความสำเร็จ ได้ดังนี้

1. ผู้ได้รับประโยชน์โดยตรง (Potential Beneficiary) คือ ปัจเจก หรือกลุ่ม องค์กรที่เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการทางสังคม และได้รับประโยชน์จากความสำเร็จของ SMO
2. ผู้ให้การสนับสนุนแต่ไม่ได้รับประโยชน์ (Conscience Adherent) คือ ปัจเจก หรือกลุ่ม องค์กรที่เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการทางสังคม แต่ไม่รับประโยชน์จากความสำเร็จของ SMO การระบุประเภทผู้ถือครองทรัพยากรสำหรับ SMO ออกเป็นประเภทต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงไปสู่การวิเคราะห์กระบวนการระดมทรัพยากรของ SMO ดังเช่น การพยายามเปลี่ยนแปลง ชักจูงสาธารณชนผู้เฝ้ามอง (Bystander Public) ให้เป็นสมาชิกผู้ร่วมจุดหมายเดียวกัน (Adherent) หรือการขยายเป้าหมายของขบวนการเพื่อขยายวงขอบของผู้ที่จะเข้ามาได้รับประโยชน์โดยตรง ฯลฯ เป็นต้น

จอห์น และเมเยอร์ (John and Myer. 1977 : 1225 - 1233 ; อ้างถึงใน ชีรศักดิ์ แสงศิษฐ์. 2553 : 53 - 56) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการระดมทรัพยากร กระบวนการไหลเวียนทรัพยากรของ SMO จากผู้ถือครองทรัพยากรประเภทต่าง ๆ กับการพัฒนาเติบโตของขบวนการทางสังคม ดังนี้

ประการแรก องค์กรการเคลื่อนไหว (SMOs) ที่แม้ว่าจะได้รับการสนับสนุนหรือมีผู้ที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรง เข้าร่วมจำนวนมาก แต่การได้รับทรัพยากรสนับสนุนจากผู้สนับสนุนที่ไม่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงด้วยยิ่งช่วยให้องค์กรการเคลื่อนไหว และเครือข่ายอุตสาหกรรมของขบวนการทางสังคม (SMIs) พัฒนาจนนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายได้ เพราะผู้สนับสนุนที่ไม่ได้รับประโยชน์มักจะเป็นกลุ่มผู้ที่ถือครองทรัพยากรประเภทเงินและเวลามากกว่ากลุ่มผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรง และเมื่อเงินและเวลาที่กลุ่มเหล่านี้ถือครองอยู่เพิ่มมากขึ้น ทรัพยากรเหล่านี้ก็จะถูกจัดสรรให้กับผลประโยชน์อื่น ๆ ที่เหนือผลประโยชน์ส่วนตนของผู้จัดสรร ซึ่งอาจเป็นการจัดสรรให้กับผลประโยชน์ของกลุ่มหรือขบวนการทางสังคมที่ตนไม่ได้เป็นสมาชิกอยู่ ดังนั้น ขบวนการทางสังคมที่มีทรัพยากรประเภทเงินและเวลาที่จำกัด แต่มีทรัพยากรประเภทแรงงานจากกลุ่มผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรง จำนวนมาก จำเป็นที่จะต้องระดมทรัพยากรจากกลุ่ม ผู้ร่วมจุดหมายที่ไม่ได้รับผลประโยชน์ เพื่อที่องค์กรการเคลื่อนไหวจะสามารถดำรงอยู่และพัฒนาต่อไปได้

ประการที่สอง องค์กรการเคลื่อนไหว (SMOs) ที่พึ่งพาผู้สนับสนุนที่แปลกแยก (Isolated Constituents) ซึ่งหมายถึง ผู้ที่ให้ทรัพยากรกับองค์กรการเคลื่อนไหวที่มีได้มีปฏิสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเคลื่อนไหวขององค์กรนั้น การไหลเวียนทรัพยากรจากกลุ่มผู้สนับสนุนที่แปลกแยก

ย่อมส่งผลกระทบต่อความไม่มั่นคงขององค์กรการเคลื่อนไหวได้ สาเหตุเพราะความเกี่ยวข้องที่มีอยู่อย่างแนบชิดและการแข่งขัน แย่งชิงทรัพยากรระหว่างองค์กรการเคลื่อนไหวต่าง ๆ จึงทำให้ผู้สนับสนุนที่แปลกแยก อาจเปลี่ยนการสนับสนุนและการจัดสรรทรัพยากรให้กับองค์กรการเคลื่อนไหวอื่น ๆ ได้

อย่างไรก็ตาม การที่ผู้สนับสนุนที่แปลกแยก จะตัดสินใจเลือกที่จะเป็นผู้สนับสนุน และจัดสรรทรัพยากรของตนให้กับองค์กรใดนั้น จะอยู่บนฐานการนำเสนอเป้าหมายขององค์กรการเคลื่อนไหวนั้น ๆ การณรงค์ผ่านสื่อ และการโฆษณาประชาสัมพันธ์จึงเป็นกิจกรรมสำคัญในการช่วยประสานและเชื่อมโยงผู้สนับสนุนที่แปลกแยก เข้ากับองค์กรการเคลื่อนไหว ดังนั้น องค์กรการเคลื่อนไหวที่พึ่งพาทรัพยากรจากผู้สนับสนุนที่แปลกแยก จึงต้องจัดสรรทรัพยากรส่วนใหญ่ให้กับกิจกรรมการโฆษณา ประชาสัมพันธ์เป้าหมายและความสำเร็จขององค์กรในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสื่อสารประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ หรือ การสร้างการเป็นข่าวให้กับกิจกรรมขององค์กร เป็นต้น ที่สำคัญการนำเสนอเป้าหมายขององค์กรจำเป็นต้องสร้างความน่าสนใจ และแสดงถึงความคุ้มค่าเพราะปัจจัยเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเพื่อให้การสนับสนุนองค์กรการเคลื่อนไหวของผู้สนับสนุนที่แปลกแยก

ประการที่สาม องค์กรการเคลื่อนไหว (SMOs) ที่เชื่อมโยงสมาชิกผู้สนับสนุนที่ได้รับผลประโยชน์และผู้สนับสนุนที่ไม่ได้ผลประโยชน์ เข้ากับองค์กรการเคลื่อนไหวผ่านโครงสร้างแบบเครือข่ายพันธมิตรและผ่านการสร้างแรงจูงใจของความเป็นปึกแผ่นเพียงอย่างเดียว มีแนวโน้มที่จะเกิดความตึงเครียดและความขัดแย้งภายใน เพราะพื้นฐานที่แตกต่างกันของทั้งสองกลุ่มอาจนำไปสู่ปัญหาการแบ่งแยกเป็นก๊ก เหล่าภายในองค์กรและปัญหาความเป็นเอกภาพขององค์กร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกลุ่มผู้ให้การสนับสนุนแต่ไม่ได้รับผลประโยชน์

จัดสรรทรัพยากรที่ตนถือครองอยู่ให้กับองค์กรการเคลื่อนไหวมากกว่าหนึ่งองค์กร นอกเหนือจาก SMOs และกระบวนการระดมทรัพยากรแล้ว ในมิติยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ นั้นวิธีหลักในการเคลื่อนไหวเพื่อบรรลุจุดหมาย เป้าประสงค์ ผลประโยชน์หรือความต้องการของขบวนการทางสังคมคือ การใช้การกระทำการร่วม (Collective Action) ด้วยยุทธวิธีขัดขวางระบบปกติ (Disruptive Tactics) อันได้แก่ การกระทำการระดมมวลชนและผู้สนับสนุน (Mass Mobilization) การสร้างอัตลักษณ์ร่วมของผู้คนในขบวนการ (Collective Identity) หรือการสร้างเหตุการณ์การชุมนุมประท้วง ฯลฯ การสร้างอำนาจและอิทธิพลผ่านวิธีการดังกล่าวนี้จึงเกิดขึ้นนอกพื้นที่และช่องทางระบบการเมืองปกติ และมักมีลักษณะการเคลื่อนไหวที่ขัดแย้งกับโครงสร้างสถาบันที่ลงรากปักฐานในสังคม ซึ่งได้นำไปสู่การต่อต้านขัดขวางและการปราบปรามโดยรัฐ หรือฝ่ายต่อต้าน ขัดขวางขบวนการทางสังคม

ดังนั้น กิจกรรมการเคลื่อนไหวต่อสู้จึงเรียกร้องความเอาใจจริงเอาใจ ความผูกพันความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและความเป็นปึกแผ่นของผู้คนที่เดือดร้อน โดยผ่านกระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วม (Consciousness - raising) กล่าวได้ว่า ฐานทรัพยากรสำหรับการเคลื่อนไหวจึงอยู่ที่การระดมผู้คน เพราะขบวนการทางสังคมไม่สามารถเข้าถึงครอบครองและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในระบบการเมืองปกติได้ บางครั้งขบวนการทางสังคมจึงถูกมองว่า เป็นความไม่ทันสมัยที่ซ่อนอยู่ในสังคมสมัยใหม่ เพราะขบวนการทางสังคมไม่กระทำการผ่านโครงสร้าง สถาบัน/องค์กร และกระบวนการทางการเมืองที่มีการแบ่งแยกแจกแจงหน้าที่อย่างชัดเจน ซึ่งแตกต่างจากการเมืองแบบกลุ่มผลประโยชน์ที่อาศัยช่องทางและกลไกในกระบวนการตัดสินใจในระบบปกติ เป็นช่องทางในการต่อสู้และเจรจาต่อรอง การต่อสู้ของกลุ่มผลประโยชน์จึงเป็นการต่อสู้ทางการเมืองแบบลึบปี เป็นการต่อสู้เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในโครงสร้างของสถาบัน/องค์กรแบบทางการ ขณะที่ขบวนการทางสังคมเน้นวิธีการระดมผู้คนที่ไม่ได้อยู่ในสังกัดกลุ่ม/องค์กร กล่าวในอีกความหมายหนึ่งก็คือ การเคลื่อนไหวแบบขบวนการทางสังคมเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ที่สำคัญของกลุ่มผู้คนที่ถูกกีดกันออกจากกระบวนการเมืองปกติ (Exclude Group)

ในทัศนะของคิตเชล (Kitchelt. 1991 : 329 - 330 ; อ้างถึงใน ชีรศักดิ์ แสงดิษฐ์. 2553 : 58) กล่าวโดยสรุปว่า ในทัศนะของทฤษฎีระดมทรัพยากร องค์กรประกอบหลักที่ใช้อธิบายการเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมือง มีดังนี้

1. การคำนวณผลได้ผลเสียของการเข้ามีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล โดยเห็นว่า ปัจเจกบุคคลรู้ว่าอะไรคือสิ่งที่ต้องการจากการกระทำรวมหมู่ นั้นแสดงว่าเขามีความชัดเจนเกี่ยวกับวัตถุประสงค์และเหตุแห่งการกระทำรวมหมู่ ซึ่งเท่ากับว่าขบวนการทางสังคมเกิดมาจากความมีเหตุมีผล

2. ในการเลือกใช้ยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวนั้นปัจเจกบุคคลมีความสามารถที่จะพิจารณาว่าควรจะใช้ยุทธวิธี กลวิธีอย่างไร ในการกระทำรวมหมู่ ท่ามกลางโครงสร้างโอกาสทางการเมืองที่ปรากฏอยู่ เช่น จะใช้ความรุนแรง หรือยุทธวิธีไร้ความรุนแรง ฯลฯ

3. ความเดือดร้อน (Grievances) ในสังคมเป็นสิ่งที่ซึ่งมีอยู่โดยทั่วไปในสังคม แต่ผู้ประกอบการ ของขบวนการทางสังคม (Movement Entrepreneurs) เป็นตัวกระตุ้นเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนรูปมวลชนที่ไม่เป็นรูปเป็นร่างและความต้องการของคนเหล่านี้ให้ประสานความร่วมมือและทำให้เกิดมีจุดประสงค์เดียวกันเป็นของขบวนการ นั้นหมายความว่า ทฤษฎีระดมทรัพยากรให้ความสำคัญแก่องค์กรการเคลื่อนไหวว่าเป็นกระดูกสันหลังของขบวนการทางสังคม

4. ความรู้ เงิน แรงงาน ความเป็นปึกแผ่น (Solidarity) และความชอบธรรม (Legitimacy) เป็นทรัพยากร ที่สำคัญที่จะทำให้ขบวนการสามารถที่จะสร้างองค์กรและความมีประสิทธิภาพ

ในการต่อสู้เพื่อบรรลุเป้าหมายของขบวนการทางสังคมกระทำการภายใต้โครงสร้างของโอกาสที่ไม่แน่นอน ซึ่งอาจจะเอื้ออำนวยหรือเป็นอุปสรรคต่อการระดม รูปแบบของยุทธวิธีการต่อสู้และความสำเร็จก็ได้ ปัจจัยนี้เรียกว่า โครงสร้างโอกาสทางการเมือง ทฤษฎีระดมทรัพยากร ขอมรับลักษณะของขบวนการทางสังคมในทศวรรษที่กว้างขวางมาก ครอบคลุมกิจกรรมทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นการกระทำรวมหมู่ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ (Belief) สิ่งที่ต้องการ (Preference) ฯลฯ รวมทั้งความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมโดยการระดมรวมหมู่ (Collective Mobilization)

สำหรับทฤษฎีระดมทรัพยากร องค์ประกอบที่สำคัญอีกประการในการอธิบายกระทำการของขบวนการทางสังคมคือ โครงสร้างโอกาสทางการเมือง ซึ่งหมายถึงความอ่อนหรือความแข็งของระบบการเมืองการปกครองที่เป็นปัจจัยกำหนดว่า จะเปิดโอกาสให้กลุ่มท้าทายเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์เพียงใดและเมื่อใด ดังนั้น อำนาจหรืออิทธิพลของการกระทำของขบวนการทางสังคมสามารถเพิ่มหรือลดตามปัจจัยทางการเมือง เช่น กลไกการควบคุมของรัฐบาลรื้ออำนาจเบ็ดเสร็จที่ใช้วิธีการปราบปรามที่รุนแรงย่อมเป็นอุปสรรคต่อการเคลื่อนไหว ฯลฯ

ดังเช่นงานศึกษาของแมคอาดัม (McAdam. 1982 : 1930 - 1970) ได้ชี้ให้เห็นว่าการขยายตัวของขบวนการผิวสีในสหรัฐอเมริกาในช่วงทศวรรษ 1950 - 1960 เกี่ยวข้องกับบริบททางการเมืองในช่วงต่าง ๆ โดยได้มีส่วนหนุนช่วยการขยายอำนาจการต่อรองของขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิความเป็นพลเมือง นั่นคือ การขยายตัวสิทธิการเลือกตั้งสู่คนผิวสี ทำให้พรรคเดโมแครตได้รับชัยชนะและมีผลทำให้รัฐบาลสหรัฐฯ มีนโยบายในทิศทางที่เอื้อต่อการเคลื่อนไหวของคนผิวดำ และการเติบโตหรือขยายตัวของขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิพลเมือง (Civil Rights Movement) ยังสัมพันธ์กับการลดลงของการปราบปราม อีกตัวอย่างหนึ่งคือ การเป็นพันธมิตรกันของฝ่ายเสรีนิยมกับฝ่ายซ้ายในช่วงทศวรรษ 1960 ได้ก่อให้เกิดบริบททางการเมืองที่เอื้อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวของฝ่ายซ้ายอย่างหลากหลาย

โดยสรุปสิ่งที่ทฤษฎีระดมทรัพยากร ต้องการอธิบายก็คือ กระบวนการของการระดมรวมหมู่ (Collective Mobilization) และสรุปว่าการถูกกลืนหรือเชิงเปรียบเทียบเป็นเงื่อนไขจำเป็นแต่ไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดขบวนการทางสังคม จึงนับเป็นการต่อขยายการอธิบายจากกรอบของกลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มผลักดันที่ทิ้งการอธิบายเอาไว้แค่เรื่องของปัจจัยเรื่องผลประโยชน์ว่าเป็นเงื่อนไขที่เพียงพอที่จะทำให้เกิดการกระทำรวมหมู่ในลักษณะกลุ่ม ฐานคิดดังกล่าวนี้ของทฤษฎีระดมทรัพยากร จึงเน้นไปในทิศทางเดียวกันกับกลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มผลักดัน เพียงแต่ทฤษฎีระดมทรัพยากร มองว่าการเข้าร่วมในขบวนการทางสังคมเกิดจากการคำนวณผลได้ผลเสียที่จะได้จากการเข้าร่วม เพราะการที่บุคคลต้องการผลประโยชน์ไม่ได้หมายความว่าต้องแสดงพฤติกรรมร่วมเสมอไป สำนัก ทฤษฎีระดมทรัพยากร จึงต้องการจะอธิบายว่าปัจเจกบุคคลเข้าร่วมในขบวนการ

ทางสังคมเพราะเหตุใด เมื่อใด และให้ความสำคัญกับการระดมทรัพยากรเพื่อการเคลื่อนไหวทางการเมือง องค์การเคลื่อนไหว และโครงสร้างโอกาสทางการเมือง และให้ความสำคัญอย่างมากต่อองค์การเคลื่อนไหวในฐานะที่เป็นกระดูกสันหลังของขบวนการทางสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

เฉลิมชาติ รัชป์ (2554 : 4) กล่าวว่า การสำรวจยุทธวิธีการเคลื่อนไหว ซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งที่สำคัญในการกระทำรวมหมู่ ของขบวนการทางสังคม โดยมีฐานคิดในการมองหรือทำความเข้าใจอยู่บนกรอบการวิเคราะห์ของทฤษฎีระดมทรัพยากร และทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง โดยจะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนแรกคือ รูปแบบ ลักษณะ และการจัดประเภท โดยแบ่งออกเป็น 1) ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ (Convention) 2) ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ (Disruption) และ 3) ยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง (Violence) ทั้งนี้การจำแนกรูปแบบนี้พิจารณาจากความแตกต่างของระดับของการท้าทาย (Challenge) ระดับของความไม่แน่นอน (Uncertainty) รวมทั้งความล่อแหลมของวิธีการและระดับความพร้อมด้านองค์กร เช่น ความสมานฉันท์ (Solidarity) ความทุ่มเทเอาใจจริงเอ้าใจของผู้นำ

ส่วนที่สอง คือ ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวประทุ้งกับผลสำเร็จหรือล้มเหลว และการวิเคราะห์ปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องต่อประสิทธิภาพ เช่น การเลือกใช้ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวประทุ้งรวมทั้งพลวัตของการเคลื่อนไหวประทุ้ง ท่ามกลางปฏิสัมพันธ์กับฝ่ายที่เผชิญหน้า ทำทิจของรัฐ และการปราบปราม บริบททางการเมืองหรือโครงสร้างโอกาสทางการเมือง ฯลฯ และส่วนสุดท้ายคือ ปัญหาและข้อควรคำนึงในการวิเคราะห์ (ประกาศ ปิ่นตบแต่ง, 2552 : 152 - 174)

ความหมายของยุทธวิธีการเคลื่อนไหว

ทิลลี (Tilly, 1995 : 151 ; อ้างถึงใน ประกาศ ปิ่นตบแต่ง, 2552 : 164) ได้ให้ความหมายและคำจำกัดความของยุทธวิธีการเคลื่อนไหวไว้อย่างกว้าง ๆ ว่า คือ เครื่องมือทั้งหมดที่กลุ่มมีและถูกนำมาใช้ เพื่อเรียกร้องต่อปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนซึ่งตกเป็นเป้าหมายของการเรียกร้อง

ในการพิจารณายุทธวิธีการเคลื่อนไหวนั้น จำเป็นต้องทำความเข้าใจตำแหน่งแห่งที่ทางการเมืองของผู้ท้าทายของระบบการเมืองปกติ (Challengers) หรือกลุ่มนอกวงขอบระบบการเมืองปกติ (Excluded Groups) ว่าแตกต่างไปจากตัวกระทำทางการเมืองในระบบการเมืองปกติ เช่น กลุ่มผลประโยชน์ พรรคการเมือง ฯลฯ อย่างไร โดยอาศัยเส้นแบ่งว่า กลุ่มดังกล่าวมีพื้นที่อยู่ “ภายใน” หรือ “ภายนอก” ระบบการเมือง

กล่าวคือ ผู้ท้าทายต่อระบบการเมืองปกติ คือ กลุ่มคนที่อยู่นอกวงขอบของระบบการเมืองปกติ เป็นผู้ท้าทายซึ่งสิทธิในฐานะของสมาชิกระบบการเมือง และขาดช่องทางกลไกในระบบ

การเมืองปกติ โดยที่การทำงานของกลไกซึ่งอยู่ในวงขอบของอำนาจทางการเมืองปกตินั้น ได้ตัดสินใจทางนโยบายส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้นั้นเหล่านี้ แกมสัน (Gamson, 1975 ; อ้างถึงใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2541 : 152) อำนาจของผู้ไร้อำนาจ จึงต้องได้มาด้วยช่องทางโดยอ้อม ในการที่จะเข้าไปมีอิทธิพลต่อกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายความสำเร็จจึงอยู่ที่การเข้าไปเชื่อมต่อกับกลุ่มอื่น ๆ หรือฝ่ายที่สาม (Third Parties) ให้เข้ามาร่วม ลิปสกี (Lipsky, 1968 ; อ้างถึงใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2541 : 154) หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ เป็นการยืมอำนาจของฝ่ายที่สาม เช่น สื่อมวลชน ในการสร้างพื้นที่ข่าวเพื่อกดดันรัฐบาล รวมทั้งการสร้างพันธมิตรทางการเมือง เช่น คนชั้นกลาง ให้เข้ามามีอิทธิพลต่อรัฐบาล ดังนั้นการเคลื่อนไหวประท้วงจึงมีมิติของการสร้างมิตินาชนผ่านสื่อมวลชน คนจึงเป็นเป้าหมายสำคัญของการเคลื่อนไหวประท้วง

เฉลิมชาติ ระยัย (2554 : 5 - 6) ดังนั้นสิ่งที่ท้าทายสำหรับผู้คนเหล่านี้ คือ การแสวงหาหนทางในการเอาชนะความไร้อำนาจ ไร้โอกาส ภายใต้ตำแหน่งแห่งที่ในโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจซึ่งตึงเครียด ซึ่งการแก้ปัญหาดังกล่าวนี้เป็นเรื่องสำคัญและเกี่ยวข้องกับยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคม ทำให้ลักษณะสำคัญของแนวทางการเคลื่อนไหวจึงข้ามผ่าน (By-pass) ช่องทางการเมืองปกติ และต้องแสวงหายุทธศาสตร์ที่ไม่ใช่วิธีการเมืองเชิงสถาบัน ที่ลรากปักฐานอยู่ในสังคมการเมืองขณะนั้น โดยผู้ไร้อำนาจ ไร้โอกาสจำเป็นต้องสร้างสิ่งท้าทาย และดึงดูดหรือสร้างความสนใจเชิงลบ (Negative Inducement) ต่อระบบ เพื่อให้ตนเองสามารถเข้าไปต่อรองทางอำนาจ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างสถานการณ์ที่แสดงถึงการ “ขัดขวาง ทำลาย” ระบบปกติของสังคม อันหมายรวมถึงระบบการเมือง โครงสร้าง สถาบันทางการเมือง กระบวนการทางการเมือง การดำเนินกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ และอาจเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเสียหายต่อผลประโยชน์ของฝ่ายที่เผชิญหน้า เช่น ผู้กุมอำนาจทางการเมือง ผู้มีอำนาจตัดสินใจเชิงนโยบาย กลุ่มที่เผชิญหน้า ฯลฯ

การเคลื่อนไหวประท้วงจึงเป็นการกระทำร่วมของขบวนการทางสังคมที่มีลักษณะขัดขวาง ทำลาย มีเป้าหมายอยู่ที่สถาบันทางการเมือง ชนชั้นนำทางการเมือง ผู้มีอำนาจหน้าที่ หรือกลุ่มอื่น ๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมของขบวนการฯ โดยไม่ผ่านตัวกระทำการ สื่อกลาง หรือช่องทางกลไกเชิงสถาบันในระบบการเมืองปกติ

นักทฤษฎีการระดมทรัพยากร ซึ่งเชื่อในความมีเหตุมีผลของขบวนการทางสังคม ในการคำนวณผลได้ผลเสียในการเคลื่อนไหว เห็นว่าจุดหมายของการเคลื่อนไหวประท้วงนั้นมุ่งไปที่การขัดขวาง ทำลาย เช่น มุ่งขัดขวางกระบวนการทางด้านเศรษฐกิจ การดำเนินนโยบายของรัฐบาล และวิถีชีวิตประจำวันของผู้นั้น เป็นการแสดงออกในทางสัญลักษณ์มากกว่าที่จะมุ่งเอาชีวิตหรือทำลายทรัพย์สินหรือสิ่งของ กล่าวคือ เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อสื่อสารให้ผู้เกี่ยวข้องได้เห็นถึงสิ่งที่

คนไม่สามารถต่อรองได้ (เช่น สร้าง-ไม่สร้าง, เอาเชื่อน-ไม่เอาเชื่อน ฯลฯ) มากกว่าที่จะก่อความรุนแรง และเชื่อว่าหากมีความรุนแรงเกิดขึ้นก็เพราะขบวนการทางสังคมนั้นถูกผลักเข้าไปอยู่ในบริบทที่ไม่มีทางเลือก เมื่อการเคลื่อนไหวประท้วงเป็นรูปแบบของการแสดงออกทางการเมืองที่มีการคำนวณถึงผลของความเสีย ต้นทุน แรงกระตุ้น รวมทั้งสิ่งที่คาดว่าจะได้รับการประท้วง จึงเป็นวิธีการที่ถูกเลือกใช้เมื่อ 1) วิธีการอื่น ๆ (เช่น การต่อสู้ในช่องทางการเมืองปกติ) ตีบตัน และ 2) ผ่านการคำนวณแล้วว่า การใช้วิธีการประท้วงมีค่ามากกว่าต้นทุนและความเสี่ยง ดังนั้น วงจรของการประท้วงจึงไม่ได้เกิดขึ้นเพราะประชาชนต้องการเสี่ยงกับจุดหมายที่มองไม่เห็นหรือเป็นไฟใต้อุ้งเท้า แต่จะถูกเลือกใช้เมื่อคำนวณแล้วพบว่าต้นทุนของการกระทำรวมหมู่ในลักษณะดังกล่าวอยู่ในระดับต่ำ เพราะหากมีต้นทุนสูงก็ยากที่จะมีผู้เข้าร่วม ซึ่งต้นทุนที่ว่่านี้นั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขด้านความเพียงพอด้านทรัพยากร ฯลฯ

กล่าวโดยสรุป หัวใจสำคัญในการเคลื่อนไหวประท้วงของขบวนการทางสังคมอยู่ที่การใช้ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ ซึ่งเป็นแหล่งอ้างอิงทางอำนาจของผู้ทำทลายระบบการเมืองปกติหรือกลุ่มคนนอกวงขอบระบบการเมืองปกติ แต่เนื่องจากยุทธวิธีการเคลื่อนไหวเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ทำทลายระบบการเมืองปกติ กลุ่มที่เผชิญหน้า รัฐและท่าทีของรัฐ การประท้วงจึงมักนำมาซึ่งฝ่ายต่อต้านนวัตกรรมของรูปแบบที่ใช้ในการเคลื่อนไหวประท้วง จึงเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ และผันแปรไปตามบริบททางการเมืองและปัจจัยภายในด้านองค์กร

ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ จึงมักเบี่ยงเบนไปในสองทิศทาง คือ ทิศทางแรก คือ ผันแปรไปสู่ยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง เช่น เมื่อมีการปราบปรามโดยรัฐ การปราบปรามก็อาจนำไปสู่ความรุนแรงและ/หรือผลักดันให้ขบวนการต้องหันไปเลือกยุทธวิธีที่ใช้ความรุนแรง ทิศทางที่สอง คือ ผันแปรไปสู่ยุทธวิธีไร้การทำลายหรือตามช่องทางระบบการเมืองปกติ ซึ่งมักเกิดขึ้นเมื่อรัฐผนวกความต้องการหรือข้อเรียกร้องของขบวนการ เข้าสู่ช่องทางกลไกในระบบการเมืองปกติ เช่น เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในชนชั้นนำ และชนชั้นนำหันมาสนับสนุนขบวนการฯ หรือผู้นำของขบวนการฯ เองถูกผนวกเข้าไปอยู่ในรัฐโดยยุทธศาสตร์ของรัฐ เป็นต้น

รูปแบบของยุทธวิธีการเคลื่อนไหว

เฉลิมชาติ ระยั (2554 : 7) ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมที่สำคัญ และปรากฏให้เห็นได้ทั่วไปในฉากการเคลื่อนไหวประท้วง สามารถที่จะจำแนกออกเป็น 3 ส่วนดังต่อไปนี้

1. ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ

ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ เป็นวิธีการที่มีลักษณะใกล้เคียงกับ “ปฏิบัติการทำทลายซึ่งหน้า” (Direct Action) ซึ่งหมายถึง ปฏิบัติการทางการเมืองโดยไม่ใช้กระบวนการกลไกทางการเมืองในระบบปกติ เพื่อแก้ไข เยียวยา ความอยุติธรรมทางสังคม (ภักดี วีระภาสพงษ์. 2550 : 62 - 70) ซึ่งปรากฏให้เห็นอย่างกว้างขวางในสหรัฐอเมริกา ช่วงทศวรรษที่ 1960 และ 1970 เช่น การประท้วงของขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิความเป็นพลเมือง ขบวนการต่อต้านสงครามเวียดนาม เป็นต้น โดยยุทธวิธีดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นรูปแบบใหม่ในการเข้าไปขัดขวาง กดดัน กระบวนการตัดสินใจทางการเมืองของรัฐ และฝ่ายที่เผชิญหน้า นอกเหนือไปจากวิธีการผ่านกระบวนการเลือกตั้ง และการยึดอำนาจโดยทหาร นอกจากนี้ยังเป็นวิธีการที่สะท้อนให้เห็นทั้งการขอความเห็นอกเห็นใจ และการตั้งคำถามกับความชอบธรรมที่ดำรงอยู่ ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับแรกเป็นปฏิบัติการแบบทำทลายที่ไม่ผิดกฎหมาย แต่ใช้ความกล้าหาญ กล้าได้กล้าเสียของผู้กระทำ โดยมิต้นทุนเป็นความเสียหายที่ผู้กระทำต้องจ่ายหรืออาจจะเกิดขึ้นจากผลของการกระทำ ระดับที่สอง เป็นกิจกรรมที่มีลักษณะผิด/ละเมิดกฎหมายแต่ปฏิบัติการด้วยยุทธวิธีที่ไร้ความรุนแรง

ในส่วนต่อไปนี้จะเป็นอย่างของยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ ที่สำคัญและที่นิยมใช้กัน โดยจำแนกตามรูปแบบและลักษณะของกิจกรรม ทั้งกิจกรรมที่ละเมิดต่อกฎหมาย คือ อารยะขัดขืน (Civil Disobedience) และกิจกรรมที่อยู่ในระดับที่ไม่ผิดต่อกฎหมาย แต่เป็นการกระทำการทำทลายซึ่งหน้า คือ การบอยคอต (Boycott) หรือปฏิเสธไม่ยอมรับ และการนั่งประท้วง (Sit-ins)

1.1 อารยะขัดขืน (Civil Disobedience) หมายถึง ปฏิบัติการทางการเมืองซึ่งมีลักษณะเป็นสาธารณะ (Public) สันติวิธี (Nonviolent) และมีมโนสำนึกที่ขัดต่อกฎหมายปกติ โดยมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกฎหมาย หรือนโยบายของรัฐที่ไม่เป็นธรรม และเป็นกิจกรรมการเคลื่อนไหวที่จะไม่กระทำตามกฎหมายหรือยอมผิดต่อกฎหมาย โดยอาศัยการกระทำดังกล่าวเพื่อปลุกจิตสำนึกและมโนสำนึกของผู้คนในสังคม ให้ตระหนักถึงความอยุติธรรมของกฎหมาย นโยบาย และโครงสร้างอันอยุติธรรมของสังคม ให้ผู้คนในสังคมเข้ามาเห็นด้วย หรือสนับสนุน ดังเช่น การใช้แนวทางการอารยะขัดขืนในการเคลื่อนไหว เพื่อต่อต้านอังกฤษในประเทศอินเดียยุคอาณานิคม การต่อสู้กับการแบ่งแยกสีผิวในแอฟริกาใต้ การเคลื่อนไหวด้านสิทธิพลเมืองของอเมริกา ฯลฯ (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ และคณะ. 2549 : ไม่ปรากฏเลขหน้า ; อ้างถึงใน เกลิมชาติ รัชช. 2554 : 7 - 8)

นักวิชาการบางท่านใช้คำว่า “สิทธิในการไม่เชื่อฟังรัฐของประชาชน” เพื่อแสดงนัยว่าการอารยะขัดขืนเป็นสิ่งที่มากกว่ากฎหมาย โดยอธิบายอารยะขัดขืนผ่านทฤษฎี

ประชาธิปไตยแบบถอนรากถอนโคน (Radical Democracy Theory) โดยมองว่าเป็นการแสดง ความไม่เห็นด้วยกับระบบ เป็นความชอบธรรมของการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบไม่ชอบ ด้วยกฎหมาย ทั้งนี้เพราะประชาธิปไตยเป็นหรือมีมากกว่าระบบกฎหมาย การใช้สิทธิไม่เชื่อฟังรัฐ ของประชาชน จึงเป็นไปเพื่อการสร้าง เรียกร้องสิทธิใหม่ๆ ที่ถูกเก็บกด ปิดกั้นเอาไว้ โดยหวังผล ในการสร้างกระแสประชาธิปไตยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการแก้ไขกฎหมาย (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540 : 81 - 83 ; อ้างถึงใน เกลิมชาติ รัชชป. 2554 : 7 - 8) ในขณะที่ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ และคณะ (2549 : ไม่ปรากฏเลขหน้า ; อ้างถึงใน เกลิมชาติ รัชชป. 2554 : 7 - 8) มองว่า “ต้นน้ำ” ซึ่งเป็นที่มาหรือประสบการณ์ของอารยะขัดขืนในสังคมตะวันตกเป็นปฏิบัติการที่เกิดขึ้น ในสังคมที่มีความเป็นธรรมอยู่ระดับหนึ่ง อันหมายถึงสังคมที่เกือบเป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ หรือ “เกือบอารยะ” แล้ว อารยะขัดขืนจึงเป็นการกระทำที่มุ่งแก้ไขความบกพร่อง ความไม่พอเพียง บางประการที่ดำรงอยู่ โดยที่ไม่ได้ปฏิเสธต่อ “หลักนิติธรรม” ระบบกฎหมาย หรือการปกครอง โดยรวม และยอมรับว่าระบบการเมืองโดยรวมยังคงมีความยุติธรรมเป็นหลักพื้นฐาน แต่ต้องการ ทำให้ระบบการปกครองที่มีอยู่นั้นมีความสมบูรณ์เพิ่มมากขึ้น

อารยะขัดขืนในบริบทสังคมไทย ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นเพราะความล้มเหลวของ การเมืองในระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Representative Democracy) กล่าวคือ ความจำกัด ของระบบการเมืองปกติที่ให้พื้นที่แก่ประชาชนเพียงแค่การเลือกตั้ง คัดเลือกตัวแทนเข้าไปทำหน้าที่ เป็นรัฐบาลและฝ่ายนิติบัญญัติ ซึ่งเป็นการลดทอนความหมายของประชาธิปไตยและกระบวนการ ทางการเมืองลง เหลือเพียงการหย่อนบัตรเลือกตั้งเพื่อมอบอำนาจให้แก่เนักการเมือง พรรคการเมือง ที่ได้รับการเลือกตั้ง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง ความขัดแย้งทางสังคมที่เกิดและ ขยายตัวตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2541 : 16) ได้ทำให้ระบอบ ประชาธิปไตยแบบตัวแทนไม่สามารถตอบสนอง แก้ไขปัญหาของสังคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ขยายตัว และมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นได้ ปรากฏการณ์อารยะขัดขืนจึงเป็นการเคลื่อนไหวที่สะท้อนภัย ของความไม่เพียงพอของประชาธิปไตยแบบตัวแทนให้เข้มแข็งมากขึ้น

ดังกรณีการชุมนุมของสมัชชาคนจนในปี 2543 การป็นนุกเข้าไปในทำเนียบรัฐบาล เป็นเพียงเครื่องมือในการสร้างพื้นที่ข่าวเพื่อสื่อสารกับสังคม เพื่อให้ผู้คนในสังคมรับฟัง ติดตาม และทำความเข้าใจต่อปัญหา โดยชาวบ้านที่ป็นทำเนียบรัฐบาลยอมรับการจับกุมดำเนินคดีและเข้าสู่ กระบวนการยุติธรรม อันเป็นผลตามมาซึ่งหมายถึงการยอมรับกฎหมายนั่นเอง ทั้งนี้เป้าหมายของ การอารยะขัดขืนของสมัชชาคนจน คือ ต้องการสะท้อนให้สังคมได้มองเห็นถึงความไม่เป็นธรรม- ยุติธรรมของกฎหมาย นโยบาย และเสนอให้มีการปรับเปลี่ยนกฎหมาย นโยบาย เพื่อสร้าง ความเป็นธรรม-ยุติธรรมให้เกิดขึ้นให้สังคม

1.2 การบอยคอต (Boycott) หรือการปฏิเสธไม่ยอมรับ การบอยคอตแตกต่างจากการอารยะขัดขืน กล่าวคือ การบอยคอตเป็นการกระทำที่ไม่ละเมิดหรือผิดต่อกฎหมาย แต่จำเป็นต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนด้วยความสูญเสียทางด้านเศรษฐกิจและ/หรือความสะดวกสบายของผู้ร่วมกระทำการ ตัวอย่างการใช้การบอยคอตที่สำคัญ คือ ขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิความเป็นพลเมืองในทศวรรษที่ 1960 การบอยคอตรถเมล์โดยสารที่แบ่งแยกสีผิว เป็นวิธีการที่ถูกเลือกใช้ในเมืองมอนต์โกโมรี มลรัฐอลาบามา ในช่วง ค.ศ.1955 - 1956 และได้กลายเป็นเครื่องหมายสำคัญของการเกิดขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิพลเมือง โดยวิธีการบอยคอตนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการระดมผู้คนจาก “ภายนอก” ระบบการเมือง (มีการประมาณการว่า คนผิวดำถึงร้อยละ 95 ของคนผิวดำทั้งหมดในเมืองนี้ ที่ร่วมปฏิเสธรถเมล์โดยสาร) เพื่อนำไปสู่การเจรจาต่อรอง โดยผลของการเคลื่อนไหว ได้ทำให้ศาลสูงสหรัฐอเมริกาประกาศว่า การแบ่งแยกผิวในการโดยสารรถเมล์เป็นการละเมิดต่อบทบัญญัติรัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกา ประสิทธิภาพของการบอยคอตอยู่ที่การได้เข้าไป “ขัดขวาง (Disrupt)” การดำเนินธุรกิจรถเมล์ อันเป็นสาธารณูปโภคของเมืองที่มีรายได้จากค่าโดยสารของคนผิวดำในเมือง ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ความเป็นเมืองที่มีคนผิวดำอาศัยอยู่หนาแน่น และมีลักษณะความเป็นชุมชนที่เหนียวแน่น ย่อมเป็นทั้งเงื่อนไขและปัจจัยสำคัญต่อความสามารถในการจัดตั้งและจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังจะเห็นได้ว่าวิธีการเดียวกันนี้ได้ถูกนำไปใช้ในอีกหลายเมืองแต่ไม่สามารถประสบผลสำเร็จ เนื่องจากขาดเงื่อนไขและปัจจัยเบื้องต้นดังกล่าวนี้

1.3 การนั่งประท้วง (Sit-ins) รูปแบบของการนั่งประท้วง (Sit-ins) คือ การบุกเข้าไปนั่งประท้วงในสถานที่เฉพาะ ซึ่งมักจะเป็นสถานที่หวงห้ามหรือไม่มีสิทธิ-หน้าที่ ที่ถูกระบุไว้ในความสัมพันธ์ทางสังคมปกติสำหรับกลุ่มคนที่บุกเข้าไป เช่น การที่คนผิวดำเข้าไปนั่งประท้วงในร้านอาหาร (ซึ่งห้ามไม่ให้คนผิวดำเข้าไปนั่งกินอาหารในร้านร่วมกับคนผิวขาว) ในยุคที่มีการเคลื่อนไหวสิทธิพลเมือง การบุกผ่านเข้าไปนั่งในสถานที่ราชการหรือห้องทำงานของผู้มีอำนาจทางการเมือง เพื่อให้มีการเจรจา ฯลฯ

รูปแบบการนั่งประท้วงนี้ได้ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวาง โดยขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิความเป็นพลเมืองเช่นกัน และเป็นวิธีการที่ถูกเลือกใช้อย่างมากในช่วง ค.ศ.1957 - 1960 หลังจากที่วิธีการบอยคอตรถเมล์ซบเซาลงไป โดยได้มีการจัดตั้งนักเคลื่อนไหวของขบวนการบุกเข้าไปนั่งประท้วงในร้านอาหาร หรือสถานบริหารที่ห้ามคนผิวดำเข้า วิธีการนี้มักจะมีการใช้ในเมืองที่ยังไม่มีการจัดตั้งและ/หรือการระดมยังไม่เข้มข้น เพราะสามารถจัดการได้โดยอาศัยคนกลุ่มเล็ก ๆ เพียงไม่กี่คนแต่จะเป็นวิธีการที่ใช้ได้ผลในรัฐที่ก้าวหน้า ผู้คนมีสำนึกด้านสิทธิความเป็นพลเมืองสูง ไม่มีขบวนการต่อต้านโดยลัทธิแบ่งแยกสีผิวที่เข้มแข็ง

สำหรับรูปแบบอื่น ๆ ที่ถูกนำมาใช้ในการเคลื่อนไหวและพบเห็นทั่วไป ได้แก่ การปิดล้อมสถานที่เพื่อขัดขวางไม่ให้คนเข้าไปดำเนินกิจกรรมปกติ เช่น ปิดล้อมโรงงาน ปิดสถานที่ราชการ ปิดประตูมหาวิทยาลัยเพื่อไม่ให้นักศึกษาเข้าไปสอบ ปิดถนน ฯลฯ หรือการชุมนุมโดยสงบในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งเพื่อแสดงการคัดค้าน

การศึกษาของทาร์โร และเทรากอท (Tarrow. 1999 : 35 - 41 and Traugott. 1995 : 43 - 56 ; อ้างถึงใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2552 : 161 - 162) ได้กล่าวถึงตัวอย่างปฏิบัติการของยุทธวิธีขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ ด้วยหลักการและแนวทางของอารยะขัดขืนต่อกฎหมายที่สำคัญ ดังนี้

1.3.1 การเข้าครอบครองทรัพย์สินและทรัพยากร (Occupation) เป็นการเคลื่อนไหวด้วยการเข้าไปยึดครองและใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินของรัฐ ทรัพย์สินที่เป็นสาธารณะ รวมถึงทรัพย์สินของเอกชนบางอย่าง โดยไม่ได้รับอนุญาตและอาจไม่ถูกต้องตามกฎหมายที่บังคับใช้อยู่ ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวที่อาศัยหลักการอารยะขัดขืนและสาธารณะชนทั่วไป ได้ตระหนักถึงความยุติธรรมและความเดือดร้อนต่าง ๆ ที่ผู้กระทำการได้รับ อันเนื่องจากการถูกกีดกันสิทธิในการเข้าใช้ทรัพย์สินและทรัพยากรจากกฎหมาย และนโยบายที่มีอยู่

1.3.2 การปิดล้อมเพื่อขัดขวาง (Barricade) เป็นการเคลื่อนไหวด้วยการสร้างเครื่องกีดขวางปิดล้อมพื้นที่ หรือสถานที่อันเป็นเป้าหมายของการเคลื่อนไหว เพื่อขัดขวางไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามหรือกลุ่มเป้าหมายสามารถเข้าไปดำเนินกิจกรรมตามปกติได้ โดยเครื่องกีดขวางนั้นอาจเป็นวัสดุสิ่งของ หรือร่างกายของกลุ่มผู้กระทำการเอง เช่น การปิดล้อมโรงงาน การปิดถนน การปิดล้อมมหาวิทยาลัย เป็นต้น แม้ว่าในช่วงศตวรรษที่ 18 - 19 หลักการของการปิดล้อม จะมีเป้าหมายเพื่อทำลายทรัพย์สินและสร้างความเสียหายแก่ชีวิตให้กับฝ่ายตรงข้าม แต่ภายใต้บริบทของสังคมประชาธิปไตยในปัจจุบัน การสร้างเครื่องกีดขวางและการปิดล้อมสถานที่ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อท้าทายต่ออำนาจในการจัดการของฝ่ายรัฐ ชนชั้นนำ และทุนนิยม และที่สำคัญคือ เป็นการปิดกั้นเพื่อขัดขวางในทางสาธารณะ มากกว่าจะมุ่งไปที่เป้าหมายเฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

จากการพิจารณาตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่ายุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ มีลักษณะร่วมและการทำงานที่สำคัญ คือ

1. เป็นรูปแบบของการแสดงออกที่เป็นรูปธรรมโดยตรง เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะของผู้เข้าร่วมขบวนการ รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงความเหนียวแน่น และเอาจริงเอาจังของผู้ร่วมขบวนการ

2. เป็นการเข้าไปขัดขวางกิจกรรม หรือกระบวนการปกติของฝ่ายที่เผชิญหน้า ผู้คนที่เกี่ยวข้อง (By-Standing) และผู้มีอำนาจทางการเมือง โดยเป็นการบังคับให้ผู้คนเหล่านั้นหันมาใส่ใจต่อข้อเรียกร้อง หรือความต้องการของผู้กระทำการ

3. เป็นการขยายขอบวงของความขัดแย้งให้กว้างขวางออกไป เช่น การปิดถนน ก็คือการเข้าไปขัดขวางกิจกรรมสาธารณะและสร้างความไม่สะดวกแก่ผู้คนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแม้วิธีการดังกล่าวนี้จะล่อแหลมต่อความผิดทางกฎหมาย แต่ก็สามารถลากเอาผู้มีอำนาจตัดสินใจทางการเมืองให้ต้องเข้ามาสู่ความขัดแย้ง และตัดสินใจทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง

1.4 พลวัตของยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติดำรงอยู่ได้ คือ ความเอาใจจริงเอาใจของผู้ร่วมขบวนการ เนื่องจากยุทธวิธีนี้เรียกร้องความเอาใจจริงเอาใจของผู้ร่วมขบวนการสูง ในการที่จะติดตามตรวจสอบไม่ให้น้ำไปสู่การใช้ความรุนแรง ขณะเดียวกันก็ไม่ให้เบี่ยงเบนไปในทิศทาง-วิธีการที่ไร้การทำลายระบบการเมืองปกติ ทั้งยังต้องรักษาสมดุลของปฏิสัมพันธ์ระหว่างขบวนการกับรัฐ คือ ต้องไม่ให้รัฐสามารถทำให้วิธีการดังกล่าวไร้ประสิทธิภาพ (ตัวอย่าง บางขบวนการเคลื่อนไหวแม้จะไม่ถูกปราบปราม แต่ก็ถูกทำให้กลายเป็นขบวนการที่ตลกขบขัน ถูกจัดให้อยู่นอกพื้นที่ข่าว และไม่มีผลกดดันต่อรัฐบาล ฯลฯ)

การรักษาความสมดุลของปฏิสัมพันธ์ที่มีกับรัฐไว้ในระยะยาวเป็นเรื่องที่ทำได้ยากมาก เว้นแต่องค์กรจะมีลักษณะเป็นทางการและเป็นองค์กรแบบวิชาชีพ แต่การมีองค์กรในลักษณะนี้ อีกด้านหนึ่งก็จะทำให้ขบวนการทางสังคมก้าวเบี่ยงออกไปจากยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ หันไปสู่ยุทธวิธีตามช่องทางปกติ ดังงานของพิเวนและคลอเวิร์ด (Piven and Cloward. 1977 : 185 - 187 ; อ้างถึงใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2552 : 163) ที่ทำการศึกษางานของงาน แกมสัน (Gamson. 1975 : 98 - 101 ; อ้างถึงใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2552 : 163) ที่พบว่า องค์กรการเคลื่อนไหวแบบระบบราชการมีแนวโน้มที่ประสบผลสำเร็จมากกว่า โดยพิเวน และคลอเวิร์ด ได้ชี้ให้เห็นว่า ในองค์กรที่มีลักษณะดังกล่าว ผู้นำมักนำพาขบวนการไปสู่ช่องทางปกติ (เช่น การสนับสนุนนักการเมือง-พรรคการเมืองด้วยการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง หรือการทำงานให้นักการเมือง-พรรคการเมือง ฯลฯ) ซึ่งทำให้ขบวนการทางสังคมขาดพลังและล่มสลายไปในที่สุด

นอกจากนั้น ในการใช้ยุทธวิธีขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ การป้องกันการเข้ามาขัดขวางโดยตำรวจและผู้กุมอำนาจทางการเมืองเป็นเรื่องยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกิจกรรมนั้นต้องการเวลาที่ยาวนาน อาจทำให้ตำรวจเข้ามาควบคุมสถานการณ์หรือพัฒนา

องค์ความรู้ในการจัดการหรือรับมือได้ หรือกรณีที่การเคลื่อนไหวนั้นอยู่ในบริบทซึ่งชนชั้นนำมีเอกภาพ มีการพัฒนาวิธีการเคลื่อนไหวนั้นๆ แต่ตำรวจก็สามารถเผชิญหน้าด้วยวิธีการใหม่ๆ ได้เช่นกัน ดังในสังคมตะวันตกช่วงทศวรรษที่ 1960 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นยุคที่ขบวนการทางสังคมเพื่องฟู ได้มีพัฒนาการของรัฐในด้านการเผชิญหน้ากับขบวนการเคลื่อนไหว โดยรัฐสามารถพัฒนาวิธีการจัดการเพื่อทำให้รูปแบบการเคลื่อนไหวประท้วงซ้ำซากจำเจ ไม่น่าสนใจ รวมทั้งการทำให้สถานการณ์นำไปสู่ความรุนแรง เพื่อสร้างความชอบธรรมในการปราบปราม ทั้งนี้ในสถานการณ์ที่ไม่สามารถอยู่ในพื้นที่ข่าว โอกาสที่ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ จะมีแนวโน้มไปในทางการใช้ความรุนแรงจนทำให้เกิดการปราบปรามย่อมมีสูง และในอีกทางหนึ่ง รูปแบบที่รัฐพัฒนาขึ้นมา ทั้งการปราบปรามและการทำให้เกิดความรู้สึกซ้ำซากจำเจ ก็อาจจะทำให้ผู้เข้าร่วมขบวนการส่วนใหญ่ถอยกลับไปสู่ชีวิตปกติและเหลือเพียงผู้นำที่เอาจริงเอาจังไม่กี่คน ซึ่งอาจจะทำให้ผู้นำเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนวิธีการไปสู่การใช้ความรุนแรง

สำหรับในสังคมเผด็จการอำนาจนิยมนั้น การเคลื่อนไหวประท้วงจะมีแนวโน้มไปในสองทิศทาง คือ ยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง และยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ ที่มีลักษณะในเชิงสัญลักษณ์ ยิ่งสังคมปิดช่องทางการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ชอบธรรมมากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้ขบวนการต้องหาทางออกโดยแสวงหารูปแบบการเคลื่อนไหวประท้วงในเชิงสัญลักษณ์มากขึ้นเท่านั้น

2.2 ยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง

การนิยามว่าอะไร คือ วิธีการใช้ความรุนแรงนั้นขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ทิลลี่ (Tilly, 1995 : 14 - 20 ; อ้างถึงใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552 : 164) นิยามยุทธวิธีการใช้ความรุนแรงว่า คือ การทำให้เกิดการบาดเจ็บล้มตายหรือทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพย์สิน หรือทั้งสองอย่าง

เมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนไหว ตลอดจนข่าวสารการเมืองในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าวิธีการใช้ความรุนแรงเป็นสิ่งที่ถูกกล่าวถึงได้ค่อนข้างเร็วและเป็นที่ยึดจำของผู้คน เนื่องจากสามารถดึงดูดความสนใจและสามารถสร้างความเป็น “ข่าว” ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันก็เป็นวิธีการที่คนกลุ่มเล็ก ๆ สามารถใช้ได้ง่ายที่สุด เนื่องจากไม่จำเป็นต้องอาศัยการบริหารจัดการ การระดม และจัดตั้งขนาดใหญ่โดยองค์กรการเคลื่อนไหว ซึ่งต่างจากวิธีการชุมนุมประท้วง การเดินขบวน ฯลฯ อีกทั้งยังใช้ทรัพยากรในการเคลื่อนไหวน้อย เช่น บางครั้งอาจต้องการเพียงก้อนหิน เศษไม้ เพื่อทำให้กระจกแตกและเกิดเสียงดังขึ้นในอาคารสถานที่สำคัญ หรือต้องการเพียงไม้ขีดกับน้ำมันเพื่อเผาสถานที่บางแห่ง ฯลฯ โดยการทำงานของวิธีการใช้ความรุนแรง

ก็คือการแสดงถึงความไร้ระเบียบของสังคม และเรียกร้องการเข้ามาจัดการของผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่นเดียวกับวิธีการที่ไร้ความรุนแรง แต่ในอีกด้านหนึ่ง วิธีการดังกล่าวนี้ก็มีลักษณะที่ทำให้เกิดความสะพรึงกลัว และทำให้ผู้คนหนีห่างออกไป

ในประวัติศาสตร์มีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า วิธีการใช้ความรุนแรงได้ถูกนำมาใช้ในขบวนการเคลื่อนไหวขนาดใหญ่ เพื่อสร้าง “อัตลักษณ์” ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้คน กล่าวคือ ถูกนำมาใช้ในกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ร่วมบนฐานคิดของการแยก “พวกเรา” ออกจาก “พวกเขา” โดยพลังอำนาจของมันจะแสดงความเป็น “พวกเรา” ออกมาจากการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ “พวกเขา” การใช้ความรุนแรงจึงเป็นวิธีการสำคัญที่ทำให้เกิดความเป็น “คนอื่น” (ตัวอย่างสำคัญที่ผู้คนจดจำ คือ ลัทธินาซี ซึ่งนำโดยฮิตเลอร์)

ในสังคมประชาธิปไตยปัจจุบัน วิธีการใช้ความรุนแรงถูกนำมาใช้น้อยลง เนื่องจากสาเหตุที่สำคัญ คือ รัฐสามารถควบคุม ผูกขาดความชอบธรรมในการใช้กลไกการปราบปราม และได้เข้ามาควบคุมการใช้ความรุนแรง โดยทิลลี่ (Tilly, 1995 : 14 - 20 ; อ้างถึงใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552 : 164) ได้ชี้ให้เห็นว่าภายใต้บริบททางการเมืองดังกล่าวนี้ ผลของการเคลื่อนไหวประท้วงได้เปลี่ยนจากวิธีการปิดล้อม บุกเผา ในช่วงการศตวรรษที่ 18 มาสู่วิธีการเข้าชื่อร้องเรียน (Petition), การเดินขบวน ซึ่งก็คือเปลี่ยนมาสู่ยุทธวิธีไร้ความรุนแรง นับตั้งแต่ช่วงศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา แต่ในสังคมแบบเผด็จการนั้น ผู้ประท้วงมักถูกผลักดันให้หันไปใช้วิธีการใช้ความรุนแรง เมื่อไม่สามารถเข้าถึงการมีส่วนร่วมได้อย่างชอบธรรม ขบวนการก็จะถูกผลักดันให้เข้าไปในช่องทางการต่อสู้ที่ผิดกฎหมาย ซึ่งไม่มีทางเลือกมากกว่าการใช้ความรุนแรงมากนัก หรือแม้แต่ในสังคมประชาธิปไตยเอง บ่อยครั้งที่การปะทะกับตำรวจ เจ้าหน้าที่รักษาความสงบ ได้ทำให้กลุ่มผู้ประท้วงซึ่งไม่มีทรัพยากรอื่นใดหันไปหาทางออกด้วยวิธีการใช้ความรุนแรง

แม้วิธีการใช้ความรุนแรงจะสามารถสร้างความดึงดูดแก่ผู้คนโดยทั่วไป แต่ก็มิใช่อำนาจที่น่าสะพรึงกลัว คือ ทำให้ผู้คนขาดความเห็นอกเห็นใจ ผลของการใช้ความรุนแรงทำให้เกิดความขัดแย้ง เผชิญหน้า และการเมืองแบบแยกขั้ว เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบพันธมิตร และรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ท้าทายระบบกับผู้มีอำนาจทางการเมือง กล่าวคือ จากที่มีพันธมิตรในหลายฝักฝ่าย การใช้ความรุนแรงจะทำให้พันธมิตร ผู้ที่ต้องตัดสินใจเลือกข้างใดข้างหนึ่ง และผลักดันให้รัฐเลือกวิธีเผชิญหน้า อันอาจจะนำไปสู่การปราบปรามโดยกลไกของรัฐ ประเด็นดังกล่าวนี้เป็นเหตุผลที่ทำให้จากการเคลื่อนไหวประท้วงสมัยใหม่มักเป็นไปในสองแนวทาง คือ ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ และยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ

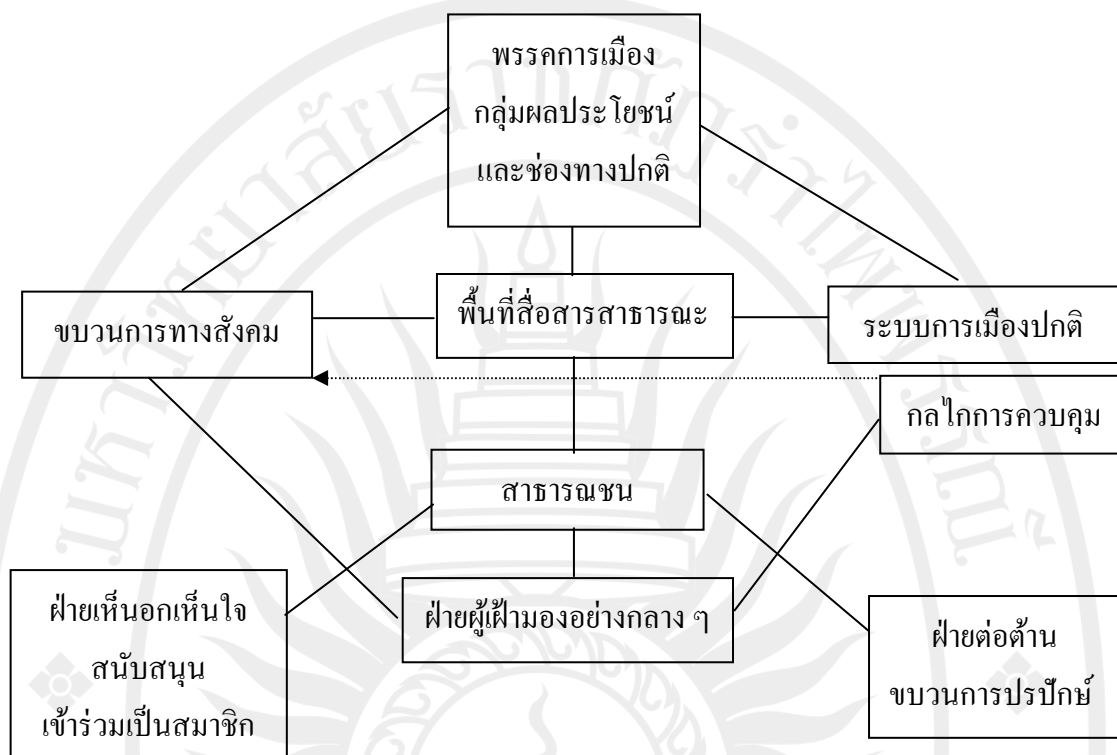
2.3 ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ

ฐานสำคัญที่ใช้ในจำแนกยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ ออกจากสองยุทธวิธีที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือ เป็นวิธีการที่อยู่ในระดับของการยอมรับได้หรืออยู่ในบรรทัดฐานของประชาธิปไตยสมัยใหม่ เช่น การลงชื่อ การเดินขบวน การนัดหยุดงาน

เดลล่า และเดียนี (Della and Diani. 1999 : 96 ; อ้างถึงใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2552 : 166) ได้ระบุลักษณะของวิธีการตามรูปแบบเก่า ซึ่งหมายถึง วิธีการเคลื่อนไหวตามช่องทางระบบการเมืองปกติไว้ ดังเช่น การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมืองกับผู้อื่น การทำงานกับพรรคการเมืองหรือผู้สมัคร การจัดประชุมสัมมนาทางการเมือง การลือขบถ การติดต่ออย่างเป็นทางการกับเจ้าหน้าที่รัฐ การชักชวนเพื่อนฝูง คนรู้จักคุ้นเคยให้ลงคะแนนเสียงไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง

ลักษณะสำคัญยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ คือ เป็นวิธีการที่ไม่ต้องการความเอาใจจริงเอาใจหรือความทุ่มเทสูง ไม่ต้องการวิธีการจัดการมากนัก เพราะมีบทเรียนและประสบการณ์ที่สั่งสมมายาวนาน และอาจจะดึงดูดผู้เข้าร่วมได้จำนวนมาก แต่ก็เกิดขึ้นจนกลายเป็นวิธีการแบบสถาบัน ขาดการทำลายต่อระบบการเมืองปกติ เช่น การเดินขบวน และการนัดหยุดงาน ซึ่งทั้งสองวิธีการนี้ได้กลายมาเป็นการต่อรองเชิงสถาบันที่มีพิธีกรรมหรือกฎเกณฑ์ที่ตายตัว และมีความคาดหวังที่ชัดเจนระหว่างผู้ทำทลายกับผู้เผชิญหน้าด้วย โดยวิธีการดังกล่าวนี้อาจผนวกด้วยวิธีการในรูปแบบอื่น ๆ เช่น การเดินขบวนเพื่อหาเสียงสนับสนุนจากชุมชนรอบข้างและสื่อมวลชน การปิดโรงงาน การยึดโรงงาน หรือสถานที่ทำงาน ฯลฯ

วิธีการเดินขบวนในปัจจุบันได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบอบประชาธิปไตยสมัยใหม่ที่สหภาพแรงงาน และพรรคมวลชนใช้ เพื่อแสวงหาการสนับสนุนในข้อเรียกร้องและความต้องการจากสาธารณชน การเดินขบวนเป็นการแสดงให้เห็นถึง “จำนวน” จนอาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การเดินขบวนเป็น “การเมืองของตัวเลข” ซึ่งก็คือการแสดงจำนวนผู้เข้าร่วมให้สาธารณชนได้เห็นว่ามิใช่น้อยเพียงใด โดยวิธีการนี้ต่างจากการนัดหยุดงาน ตรงที่มีผู้คนจากส่วนต่าง ๆ ของสังคมสามารถเข้าร่วมและเข้ามาเกี่ยวข้องได้มากกว่า

ภาพประกอบ 2 แสดงพื้นที่ทางการเมืองของขบวนการทางสังคม
ที่มา : เกลิมชาติ รัชช. 2554 : 15

ปัจจุบันการเดินขบวนและการนัดหยุดงานได้รับการรับรอง โดยรัฐธรรมนูญ ในหลายประเทศว่า เป็นสิทธิทางการเมือง มีบทบัญญัติรับรองว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องตามกฎหมาย บางครั้งตำรวจและเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยจึงมีหน้าที่โดยตรงในการอำนวยความสะดวกให้ และทั้งสองวิธีการนี้ได้กลายเป็นการแสดงออกทางการเมือง ซึ่งไม่ได้ผ่านกระบวนการเลือกตั้งที่สำคัญที่สุดในประชาธิปไตยสมัยใหม่ และการเมืองแบบพลเมือง

พลวัตของยุทธวิธีการเคลื่อนไหว

ในการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิความเป็นพลเมือง แม็คอดัม (MacAdam, 1982 : ไม่ปรากฏเลขหน้า ; อ้างถึงใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2552 : 168 - 171) พบว่า ประสิทธิภาพของยุทธวิธีการ เคลื่อนไหวต่อสู้ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญ คือ 1) ความคิดสร้างสรรค์ของขบวนการ ในการพัฒนารูปแบบและวิธีการใหม่ ๆ 2) ความสามารถของฝ่ายที่เผชิญหน้า (เช่น รัฐ ฝ่ายต่อต้าน ขบวนการทางสังคม ฯลฯ) ที่จะสามารถปรับปรุงกลยุทธ์ในการตอบโต้ (Tactical Adaptation) ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นเพียงใด กล่าวคือ ฝ่ายเผชิญหน้าจะสามารถโต้ตอบ และทำให้วิธีการของขบวนการทางสังคมไร้ประสิทธิภาพ สมรรถนะในการเข้าไปขัดจังหวะได้เพียงใด

แม็คคอดัม เสนอว่า การศึกษายุทธวิธีการเคลื่อนไหวจะต้องพิจารณาปฏิสัมพันธ์ระหว่าง การพัฒนากลยุทธ์ (Tactics) ของแต่ละฝ่าย และชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญว่า ประสิทธิภาพของ ขบวนการขึ้นอยู่กับสมรรถนะในการคิดค้นกลยุทธ์ใหม่ๆ ขึ้นมาใช้ในวงจรของการเคลื่อนไหว ประท้วงได้อย่างหลากหลาย ทั้งนี้ประสิทธิภาพสร้างโอกาสทางการเมืองด้วย กล่าวคือ ภายใต้อารมณ์ขันปกติ ณ ช่วงเวลาหนึ่ง กลุ่มนอกวงขอบการเมืองปกติ หรือไม่สามารถเผชิญหน้ากับ โครงสร้างหรือสถาบันทางภายใต้ระบอบอำนาจนิยม การคิดค้นและการใช้นวัตกรรมด้านการเคลื่อนไหวต่อสู้ไม่เอื้ออำนวยต่อการลุกขึ้นสู้ แต่นวัตกรรมด้านยุทธศาสตร์จะสามารถสร้าง และพัฒนาศักยภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่ออยู่ภายใต้บริบททางการเมืองที่เอื้อหนุนเท่านั้น ดังนั้นความเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างโอกาสทางการเมืองที่เอื้ออำนวย ย่อมทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวเกิดศักยภาพในการปฏิบัติการด้านยุทธวิธีได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วย

ดังในการศึกษาของแม็คคอดัม ที่พบว่า ขบวนการเคลื่อนไหวของคนผิวสีในช่วงทศวรรษ ที่ 1960 และ 1970 (ซึ่งมีความตระหนักในเรื่องสิทธิการเลือกตั้งของคนผิวดำอย่างกว้างขวาง เพราะในขณะที่สหรัฐอเมริกามีคนผิวดำถึง 8.75 ล้านคน แต่คนผิวดำที่มีสิทธิในการเลือกตั้งกลับ มีอยู่เพียง 7.5 แสนคนเท่านั้น) เกิดขึ้นได้เพราะมีความเปลี่ยนแปลงในบริบททางการเมืองที่สำคัญ นั่นคือ ในมิติเศรษฐกิจเปิด การล่มสลายของธุรกิจไร่ฝ้ายในรัฐทางใต้ จนนำไปสู่การอพยพใหญ่ ของคนผิวดำที่เคยเป็นแรงงานรับจ้างในไร่ฝ้าย โดยผู้คนเหล่านี้ได้พากันย้ายไปตั้งหลักแหล่งในเมือง รวมทั้ง นโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาที่มุ่งให้ความช่วยเหลือคนผิวดำในประเทศโลก ที่สาม ยังก่อให้เกิดการเปรียบเทียบกับการให้สิทธิ และสวัสดิการแก่คนผิวดำภายในประเทศ กระบวนการนี้ได้ทำให้คนผิวดำสามารถรวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง ในขณะเดียวกันองค์กรทางสังคม ที่เข้ามาหนุนเสริมการต่อสู้ของคนผิวดำ ได้แก่ โบสถ์สำหรับคนผิวดำ สถาบันการศึกษาของ คนผิวดำ ฯลฯ ในทางตอนใต้ก็ได้เติบโตขึ้น และได้กลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานสำคัญที่ช่วยเกื้อหนุน ขบวนการเคลื่อนไหว ดังนั้น ความเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างโอกาสทางการเมือง และความเข้มแข็ง ขององค์กรการเคลื่อนไหว จึงเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่ทำให้คนผิวดำสามารถสร้างนวัตกรรม ด้านการเคลื่อนไหวประท้วงได้

งานของแม็คคอดัม ได้เน้นให้เห็นถึงการสร้างนวัตกรรมด้านยุทธวิธีการเคลื่อนไหว ประท้วง ภายใต้อารมณ์ขันของโครงสร้างโอกาสทางการเมืองที่เอื้ออำนวยแก่คนผิวดำ รวมทั้งแสดงให้เห็น ถึงการคิดค้นและพัฒนาท่ามกลางปฏิสัมพันธ์ การเผชิญหน้ากับยุทธวิธีของฝ่ายต่อต้านขบวนการ คือ ขบวนการนักนิยมการแบ่งแยกสีผิวของคนผิวขาว โดยขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิพลเมือง ของคนผิวดำ เริ่มต้นขึ้นด้วยการเคลื่อนไหวในรูปแบบของการใช้ช่องทางทางการเมืองปกติ มีการใช้วิธีลงชื่อโดยคนผิวดำเพื่อเรียกร้องต่อโครงสร้างอำนาจและกระบวนการทางการเมือง

ซึ่งคนผิวขาวเป็นผู้มีอำนาจมาหลายทศวรรษ ต่อมารูปแบบของยุทธวิธีการเคลื่อนไหวประท้วงที่มีลักษณะ “ข้ามผ่าน” (By-pass) ช่องทาง กลไกการเมืองปกติจึงได้ถูกเลือกขึ้นมาใช้ เมื่อโอกาสเอื้อให้สามารถดำเนินการได้งานชิ้นนี้ได้จำแนกวิธีการสำคัญออกเป็น 5 วิธี ได้แก่ (1) การบอยคอตหรือปฏิเสธไม่ยอมรับ (2) การนั่งประท้วง (3) การโดยสารเพื่อเสรีภาพ (Freedom Ride) (4) การเดินขบวนประท้วง และ (5) การก่อจลาจลในเมือง และชี้ให้เห็นว่าวิธีการต่างๆ เหล่านี้มีการคิดค้นและพัฒนาในรูปแบบใหม่ ๆ ตลอดเวลา ซึ่งเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้แต่ละวิธีสามารถพัฒนาขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ คือ บริบทด้านองค์กรและสภาพแวดล้อมทางการเมือง โดย 4 วิธีการแรกซึ่งเกิดขึ้นในช่วงปลาย ค.ศ.1961 เป็นการเคลื่อนไหวให้มีการผลักดันร่างกฎหมายสิทธิพลเมือง (Civil Rights Bill) เข้าสู่สภาคองเกรส ส่วนสุดท้าย คือ การก่อจลาจลในเมืองนั้นมียุทธศาสตร์หลักคือ นำไปสู่การเผชิญหน้า เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงการล่มสลายของระเบียบทางสังคมที่เกิดจากฝ่ายต่อต้านขบวนการ

โดยสรุป ประเด็นสำคัญของ แม็คคอดัม คือ การชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาวัฒนธรรมด้านยุทธวิธีการเคลื่อนไหว จำเป็นต้องต่อสู้กับเทคนิคของฝ่ายที่เผชิญหน้าด้วย ซึ่งขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิความเป็นพลเมืองที่สหรัฐอเมริกา สามารถคิดค้นและพัฒนาวิธีการใหม่ๆ จนทำให้ขบวนการดำรงอยู่และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในช่วง ค.ศ. 1955 - 1965 ก่อนจะสลายไปในช่วงปลายทศวรรษที่ 1960 เนื่องจากไม่มีการพัฒนากลยุทธ์ใหม่ๆ มาแทนการก่อจลาจลในเมือง

กล่าวโดยสรุป พลวัตของยุทธวิธีการเคลื่อนไหวและนวัตกรรมของรูปแบบในการกระทำรวมหมู่มักเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มท้าทายระบบกับฝ่ายที่เผชิญหน้า โดยแม็คคอดัมได้วิเคราะห์ให้เห็นจากการกระทำรวมหมู่ของขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิพลเมืองในสหรัฐอเมริกา ซึ่งในแต่ละช่วงเวลาต้องเผชิญกับการตอบโต้จากกลุ่มอนุรักษ์นิยม และการกระทำจากฝ่ายที่เผชิญหน้า เช่น การปราบปรามจากรัฐ ทำให้ขบวนการต้องปรับเปลี่ยนการต่อสู้ไปยังระดับใหม่ ต้องสร้างพัฒนา และเลือกใช้วิธีการเพื่อเอาชนะการจัดการของฝ่ายที่ต้องเผชิญหน้า รวมทั้งต้องเพิ่มจำนวนผู้เข้าร่วมรูปแบบและวิธีการใหม่ๆ จึงเกิดขึ้นจากพลวัตของการกระทำ การมีปฏิสัมพันธ์หรือการตอบโต้จากรัฐ และฝ่ายต่อต้าน

ฉากของความขัดแย้งระหว่างรัฐ ขบวนการทางสังคม สามารถเห็นได้จาก 3 รูปแบบของการกระทำรวมหมู่ นั่นคือ ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ ยุทธวิธีทางขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ และยุทธวิธีการใช้ความรุนแรงลักษณะดังกล่าวนี้มีความแตกต่างกันออกไปในระดับของการท้าทาย ระดับของความไม่แน่นอน และระดับของความสมานฉันท์ภายในยุทธวิธี การใช้ความรุนแรงเป็นวิธีที่ง่ายที่สุดในการหิบบจวบมาใช้ ยุทธวิธีนี้มีความเหมาะสมกับกลุ่มขนาดเล็กที่มีทรัพยากรน้อยแต่นักเคลื่อนไหวของกลุ่มมีความกล้าหาญและทุ่มเทสูง เนื่องจาก

ต้องเสี่ยงต่อการถูกละเลยหรือความรุนแรงจากรัฐ หรือการตอบโต้จากฝ่ายที่เผชิญหน้าด้วย อีกทั้งยังเสี่ยงต่อความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้นแก่ตนเองและขบวนการ

ยุทธวิธีการตามช่องทางการเมืองปกติ มีลักษณะตรงกันข้ามกับวิธีการใช้ความรุนแรง กล่าวคือ สามารถที่จะสร้างขึ้นในช่องทางการเมืองปกติ ไม่ต้องการความทุ่มเท เอาใจใส่และเสียสละ ปราศจากความเสี่ยงหรืออันตรายจากผลของการกระทำนั้น ประชาชนคนทั่วไปสามารถเข้าใจและยอมรับได้ ชนชั้นนำและผู้มีอำนาจทางการเมืองให้การรับรองหรืออาจจะให้การสนับสนุน เอื้ออำนวยต่อการเคลื่อนไหวด้วยวิธีการดังกล่าว อย่างไรก็ตามจุดด้อยของยุทธวิธีการตามช่องทางการเมืองปกติ คือ ขาดพลังในการดึงดูดความสนใจและมีลักษณะซ้ำซากจำเจ

ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบปกติ สามารถแก้ปัญหาความซ้ำซากจำเจ และยังสามารถดึงเอาผู้มีอำนาจทางการเมืองหรือชนชั้นนำให้ต้องเข้ามาดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใด (อย่างน้อยที่สุดก็ในช่วงเวลาหนึ่ง) ยุทธวิธีนี้เป็นแหล่งทางอำนาจที่สำคัญของขบวนการทางสังคม และนวัตกรรมของการต่อสู้ แต่ก็มีลักษณะที่ขาดความคงทนถาวร และง่ายต่อการนำไปสู่วิธีการใช้ความรุนแรง ขณะเดียวกันในอีกด้านหนึ่ง ก็อาจนำกลับไปสู่ช่องทางระบบการเมืองปกติ รวมทั้งยังมีต้นทุนทั้งด้านทรัพยากร ความเสี่ยงต่อความไม่แน่นอนสูง และเรียกร้องความสามารถในการประดิษฐ์คิดค้นรูปแบบ วิธีการใหม่ ๆ

ดังนั้นประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ความสามารถในการขับเคลื่อนและสร้างสรรค์ของขบวนการทางสังคม กล่าวคือ การเลือกใช้วิธีการใดก็ตามไปในทิศทางที่จะดึงดูดผู้เข้าร่วม ผู้สนับสนุน สร้างและขยายเครือข่าย และสามารถสร้างกรอบโครงหลัก (Master Frame) ซึ่งต้องมีพื้นฐานอัตลักษณ์ร่วมของความเป็นขบวนการเดียวกัน ทั้งนี้กระบวนการที่กล่าวมาล้วนอยู่ภายใต้บริบททางการเมืองหรือโครงสร้างโอกาสทางการเมือง ซึ่งแปรเปลี่ยนไปในช่วงเวลาต่าง ๆ ทำให้สิ่งที่ท้าทายขบวนการทางสังคม ก็คือ ความสามารถที่จะสร้าง ขยาย และรักษาโอกาสทางการเมืองเอาไว้

ตัวอย่างของขบวนการเคลื่อนไหวที่ใช้วิธีการดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ ขบวนการด้านสิ่งแวดล้อม ขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิพลเมือง และขบวนการสิทธิสตรีที่ได้ผนวกและผสมผสานทั้ง 3 ยุทธวิธีข้างต้นในการเคลื่อนไหว จนสามารถรักษาความสนับสนุนทั้งจากผู้เข้าร่วมขบวนการและฝ่ายที่สาม ขณะเดียวกันก็สามารถท้าทายต่อฝ่ายที่เผชิญหน้าโดยขบวนการเหล่านี้สามารถเติบโตได้เป็นอย่างดีตลอดช่วง 3 - 4 ทศวรรษที่ผ่านมาปัญหาบางประการในการศึกษายุทธวิธีการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคม ควรตระหนัก คือ

ประการแรก ปัญหาในการหาความสัมพันธ์เชิงเหตุผล (Causality) กล่าวคือ การประเมินว่าสิ่งใดเป็นผลมาจากการกระทำของขบวนการทางสังคม และอะไรคือตัวแปรหรือปัจจัยในการอธิบายผลที่เกิดขึ้น เนื่องจากบางครั้งผลสำเร็จก็ไม่ได้เกิดขึ้นในช่วงที่มีกระบวนการระดมหรือ

การเคลื่อนไหวประท้วงเสมอไป แต่อาจจะเกิดขึ้นในช่วงที่ขบวนการก้าวสู่วงจรการเคลื่อนไหวแบบ “ขาลง” คือ ไม่มีการระดมหรือกิจกรรมการเคลื่อนไหวประท้วง โดยผลสำเร็จนั้นอาจจะเกิดขึ้นได้จากการที่ผู้มีอำนาจทางการเมือง ได้เปลี่ยนแปลงนโยบายมาในทิศทางที่เห็นด้วยกับจุดหมายของขบวนการทางสังคม

ประการที่สอง ยุทธวิธีการต่อสู้มีลักษณะเป็น “ศิลป์” มากกว่า “ศาสตร์” ดังนั้น การหาข้อสรุปตายตัวว่ายุทธวิธีใดเหมาะสมมากกว่ายุทธวิธีใดจึงทำได้ยาก เช่นเดียวกับการพยายามสรุปว่าการเมืองแบบกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มผลักดันนั้นใช้ยุทธศาสตร์การต่อสู้ในลักษณะของยุทธวิธีไร้การท้าทายระบบปกติ หรือวิธีแบบสายกลาง ขณะที่การเมืองแบบขบวนการทางสังคมใช้ยุทธวิธีขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ ดังนั้น ในการศึกษาจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงวงจรการเคลื่อนไหว (Cycle of Protest) ของขบวนการทางสังคมด้วย

ประการที่สาม ปัญหาความหลากหลายของตัวกระทำและยุทธวิธี กล่าวคือ ผลสำเร็จของขบวนการทางสังคมนั้น ไม่ได้มาจากตัวกระทำและยุทธวิธีเดียว เนื่องจากขบวนการทางสังคมเองก็มีลักษณะเป็นตัวกระทำที่สลับซับซ้อน ประกอบไปด้วยองค์กรที่หลากหลาย หรือมีหลาย ๆ องค์กร ซึ่งมียุทธวิธีการเคลื่อนไหวประท้วงและจุดหมายที่แตกต่างกันออกไป ขณะเดียวกันขบวนการทางสังคมก็มีพันธมิตรที่หลากหลาย ทั้งพรรคการเมือง ตัวกระทำสาธารณะอื่น ตัวอย่างเช่น ในกรณีขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิง นโยบายของบางพรรคการเมืองหรือบางนโยบายของรัฐบาลที่เอื้อหรือไม่เอื้อต่อการเคลื่อนไหวในยุคนั้น ๆ ก็อาจเข้ามาเกี่ยวข้องกับผลสำเร็จของขบวนการแตกต่างกันออกไป ผลสำเร็จหรือล้มเหลวที่เกิดขึ้นจึงไม่ได้มาจากส่วนใดส่วนหนึ่งอย่างเฉพาะเจาะจง แต่มาจากหลายตัวกระทำและมาจากหลายแหล่งที่มาซึ่งความสัมพันธ์ต่อกัน ทั้งนี้ยังต้องคำนึงถึงปัจจัยอื่น ๆ ในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ด้วย ดังนั้น ในการศึกษาจึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงโครงสร้างโอกาสทางการเมือง และระบบการดำรงอยู่ของพันธมิตร รวมทั้งเครือข่ายความสัมพันธ์ด้วย ในประเทศไทยปัจจุบัน แม้การเคลื่อนไหวด้วยยุทธวิธีขัดขวาง และทำลายต่อระบบการเมืองปกติของขบวนการทางสังคม ส่วนใหญ่จะเป็นการเคลื่อนไหว ในระดับที่ถูกต้องตามกฎหมาย และสอดคล้องกับบรรทัดฐานของระบอบประชาธิปไตย แต่ก็มักจะถูกเหมารวมว่าเป็นการเคลื่อนไหวที่ผิดและละเมิดต่อกฎหมาย สาเหตุหนึ่งมาจากการที่ทั้งสาธารณชนและรัฐ ต่างก็มองว่าลักษณะและกิจกรรมการเคลื่อนไหวที่บุกรุกทรัพย์สินของรัฐ เช่น การเข้าไป นั่งหรือยืนประท้วง การเผาหุ่นนักการเมือง การทำพิธีสาปแช่ง หรือการชุมนุมประท้วงหน้า ทำเนียบรัฐบาลนั้นเป็นการคุกคาม เป็นความรุนแรง และขัดต่อหลักกฎหมาย และอีกสาเหตุหนึ่งอาจมาจากการที่สาธารณชนไม่คุ้นเคยกับลักษณะและกิจกรรมการเคลื่อนไหวดังกล่าว หรือไม่คาดคิดว่าจะเกิดขึ้น ถึงแม้การเคลื่อนไหวด้วยยุทธวิธีดังกล่าวจะเป็นการ

แสดงออกถึงการท้าทายต่อระบบปกติที่มีอยู่ และเป็นการเคลื่อนไหวโดยสันติวิธีอย่างสงบ ไร้ความรุนแรง รวมทั้งเป็นไปตามสิทธิในการชุมนุมซึ่งได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญก็ตาม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วินารัตน์ ศรีกุลเรืองโรจน์ (2550 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง ปัญหาหนี้สินและวิธีการแก้ไขของเกษตรกร ในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงปัญหาหนี้สินของเกษตรกร ศึกษาวิธีการแก้ไขปัญหาหนี้สินของเกษตรกร และศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับวิธีการแก้ไขปัญหาหนี้สินของเกษตรกร โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ จากหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกร ด้วยแบบสอบถาม จำนวน 452 ตัวอย่าง และเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญในชุมชน (Key Informant) จำนวน 8 ตัวอย่าง วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Arithmetic Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และการวิเคราะห์การถดถอยมัลติโนเมียลโลจิสติก (Multinomial Logistic Regression) และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัยพบว่า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่มีอายุเฉลี่ย 49 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา ครัวเรือนมีหนี้สินในปัจจุบันเฉลี่ย 20,112 บาท สาเหตุในการกู้ยืมเงินส่วนใหญ่มาจากค่าใช้จ่ายในการลงทุนประกอบกิจกรรมการเกษตร โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ใช้วิธีการแก้ไขปัญหานี้สินในช่วงก่อนวิกฤติเศรษฐกิจ (ก่อน พ.ศ. 2540) โดยการกู้ยืมเงินนอกระบบ ในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2540 - 2544) โดยการลดต้นทุนการผลิต และในช่วงหลังวิกฤติเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2544 - 2548) ยังคงใช้วิธีการลดต้นทุนการผลิตเป็นหลัก แม้ว่าครัวเรือนมีวิธีการแก้ไขปัญหานี้สินที่หลากหลายวิธีมากขึ้น แต่วิธีแก้ไขปัญหานี้สินที่เกษตรกรคิดว่าดีที่สุด คือการกู้ยืมเงินจากแหล่งต่างๆ

จากการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับวิธีการแก้ไขปัญหานี้สินของเกษตรกร โดยจำแนกวิธีการแก้ไขปัญหานี้สินแบ่งเป็น 3 วิธีคือ การแก้ไขในภาคเกษตร การแก้ไขนอกภาคเกษตร และการกู้ยืมเงินจากแหล่งอื่น พบว่า อายุของหัวหน้าครัวเรือน ขนาดของครัวเรือน จำนวนแรงงานที่ออกนอกภาคเกษตร และการใช้เทคโนโลยีในการผลิต มีความสัมพันธ์กับวิธีการแก้ไขปัญหานี้สินของเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จากการวิจัยมีข้อเสนอแนะ คือ เกษตรกรควรเน้นการพึ่งพาตนเองและลดรายจ่ายในส่วนที่ไม่จำเป็นลงในส่วนของภาครัฐ ควรต้องเร่งขยายการให้สินเชื่อชนบทให้มากขึ้นและเพียงพอกับความต้องการ เพื่อแก้ปัญหาการขาดเงินทุนที่จะใช้ในการประกอบอาชีพของครัวเรือนเกษตรกร มีการพัฒนาทุนทางสังคมในหมู่บ้านในรูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์แบบต่าง ๆ การติดตามตรวจสอบ

การใช้จ่ายเงินงบประมาณของรัฐตามวัตถุประสงค์ของเกษตรกร ซึ่งจะสามารถเพิ่มรายได้และลดความเสี่ยงในภาคการเกษตรลงได้

เดชิวรัฐ วรรณภรณ์ (2551 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การขับเคลื่อนนโยบายแก้ไขปัญหานี้สินของชนชั้นชาวนาไทย กรณีศึกษากลุ่มเครือข่ายหนี้สินชาวนาแห่งประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่า รัฐไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงนโยบายในการอุดหนุนส่วนเกินจากประชาชนโดยเปลี่ยนแปลงจากการเก็บภาษีจากผลผลิตมาเป็นเงินตรา หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง ความแตกต่างของชนชั้นชาวนาก็ยังไม่ได้ยุติลง ปริมาณของชาวนาที่สูญเสียที่ดินและยากจนก็มีเพิ่มขึ้นและด้วยการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจนอกเหนือจากการปลูกข้าวที่ต้องพึ่งพิงเทคโนโลยีที่ทันสมัยทำให้เกิดแรงบีบคั้นต่อการผลิตซ้ำแบบธรรมดาซึ่งทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันชาวนาส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนรูปแบบการใช้แรงงานเปลี่ยนจากแรงงานความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติมาเป็นการจ้างแรงงานผ่านเงินตราแทน ดังนั้น จึงทำให้การขยายตัวของเศรษฐกิจเงินตราในหมู่บ้านมากขึ้น เกษตรกรหันไปผลิตสินค้าเฉพาะอย่างเพื่อตอบสนองความต้องการของระบบทุนนิยมแห่งชาติเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกษตรกรเข้าไปอยู่ในวงจรของสินค้าทุน และเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ทำให้เกษตรกรเข้าไปสู่วังวนของปัญหาหนี้สิน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วอาจกล่าวได้ว่าสาเหตุของการเป็นหนี้ของกลุ่มชนชั้นชาวนานั้น เป็นผลมาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในเป็นผลมาจากตัวเกษตรกรเอง

เฉลิมชาติ ระยับ (2554 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่องการเคลื่อนไหวของเกษตรกรในการแก้ไขปัญหาหนี้สินตามพระราชบัญญัติกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร ในกลุ่มเกษตรกรตำบลหัวถนน อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ให้ทราบถึงกระบวนการเคลื่อนไหวผลักดันนโยบายการแก้ไขปัญหานี้สินของเกษตรกรตามพระราชบัญญัติกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร พ.ศ. 2544 ไปสู่การปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกรตำบลหัวถนน และเพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการเคลื่อนไหวผลักดันนโยบายการแก้ไขปัญหานี้สินของเกษตรกรตามพระราชบัญญัติกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร พ.ศ. 2544 ไปสู่การปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกรตำบลหัวถนน การเก็บข้อมูลด้วย 2 วิธีการ คือ การศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์การสำรวจเอกสาร มุ่งรวบรวมข้อมูลในประเด็นนอกเหนือจากการสัมภาษณ์ รวมทั้งจะใช้ข้อมูลในการตรวจสอบผลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ซึ่งจะใช้อีกสารขึ้นต้นและเอกสารขึ้นรอง และการสัมภาษณ์ ใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย การวิเคราะห์เชิงกระบวนการ การวิเคราะห์สาเหตุ

ผลการวิจัยพบว่าปัจจัยที่มีความสำคัญมาก อันจะมีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของกระบวนการนโยบาย โดยเฉพาะผู้มีอำนาจกำหนดนโยบาย ทั้งนี้เพราะเป็นผู้ที่จะส่งผลทำให้

กระบวนการนโยบายสาธารณะนั้นให้คุณให้โทษแก่กลุ่มบุคคลใดก็ได้ กล่าวได้ว่าผู้มีอำนาจกำหนดนโยบายจะเข้ามามีบทบาทในพระราชบัญญัติกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 3 ฝ่ายหลัก ๆ คือ นักการเมือง นายทุน และกลุ่มเกษตรกร ในกลุ่มรัฐบาลและนักการเมืองนั้น กล่าวได้ว่าเป็นพันธมิตรในกระบวนการนโยบายสาธารณะ ทั้งในขั้นของการกำหนดนโยบายและการนำนโยบายไปปฏิบัติ โดยเฉพาะในขั้นของการนำนโยบายไปปฏิบัตินั้น หากนโยบายดังกล่าวสามารถที่จะขับเคลื่อนได้อย่างเป็นรูปธรรมแล้ว นั้นย่อมส่งผลกระทบต่อโครงสร้างการผลิตภาคการเกษตร เพราะจุดมุ่งหมายที่สำคัญที่สุดของการเกิดขึ้นของพระราชบัญญัติกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร คือ การฟื้นฟูชีวิตของเกษตรกร สำหรับการแก้ไขปัญหาหนี้สินนั้นเป็นเพียงส่วนการแก้ไขเฉพาะหน้าเพื่อมุ่งไปสู่การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่เกษตรกร ดังนั้นหากโครงสร้างการผลิตเปลี่ยนแปลงไป นั้นย่อมหมายถึงความสามารถในการผลิตย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย อันอาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของกระบวนการผลิต ความขัดแย้งระหว่างความสามารถในการผลิตกับความสัมพันธ์ของกระบวนการผลิต อาจเป็นมูลเหตุแห่งการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงปฏิกิริยาของรูปแบบการผลิต และก็เป็นมูลเหตุพื้นฐานแห่งการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม นั้นย่อมหมายถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต ซึ่งรูปแบบดังกล่าวได้รับการส่งเสริมให้เกษตรกรที่เข้าร่วมกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรปฏิบัติ กล่าวคือ เกษตรกรหลายคนได้ส่งเสริมให้เกษตรกรเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากเดิมที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีหรือใช้สารเคมีเพื่อช่วยเพิ่มผลผลิต โดยพยายามส่งเสริมให้เกษตรกรหันมาทำการผลิตแบบพึ่งตนเอง ภายใต้แนวคิดเกษตรกรอินทรีย์และการรวมกลุ่มของเกษตรกรเพื่อเป็นผู้กำหนดราคาผลผลิต แน่แน่นอนว่าหากเกษตรกรสามารถปฏิบัติได้ตามที่เกณนำเกษตรกรชี้แนะแล้ว ย่อมส่งผลกระทบต่อธุรกิจทางการเกษตรของกลุ่มนายทุนภาคการเกษตรที่เคยได้ผลประโยชน์อย่างมากมาจากการแสวงหาส่วนเกินทางการผลิตในภาคเกษตรกรรม ทั้งในส่วนของการเป็นผู้ประกอบการปัจจัยในการผลิตและการได้ผลประโยชน์ตอบแทนจากการค้าขายผลผลิตของเกษตรกร โดยนายทุนเหล่านี้ถือเป็นแหล่งเงินทุนที่สำคัญในการดำเนินกิจการทางการเมืองของนักการเมือง ดังนั้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาจึงมีความพยายามของฝ่ายการเมืองและนายทุนที่จะเข้ามาแทรกแซงการบริหารงานของคณะกรรมการกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรมาโดยตลอด และเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้กองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรไม่สามารถช่วยเหลือเกษตรกรได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ในขณะที่กลุ่มเกษตรกรผู้ซึ่งต้องการให้กองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรขับเคลื่อนและช่วยเหลือเกษตรกรนั้น กลับต้องรอคอยอย่างมีความหวังแต่สุดท้ายการแก้ไขปัญหาหนี้สินต่าง ๆ ของเกษตรกร ก็ต้องประสบกับความล้มเหลวมาโดยตลอด การชุมนุมเรียกร้องและกดดันรัฐบาล จึงเป็นทางออกสุดท้ายที่รัฐบาลจะหันมาให้ความสนใจกับปัญหาของเกษตรกร ทำให้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาจึงมีการชุมนุมเรียกร้องของ

กลุ่มเกษตรกรมาโดยตลอด ทั้งนี้เพื่อหวังว่าหากกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรม ปัญหาที่มีอยู่จะได้รับการแก้ไขอันจะมีผลต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดีขึ้น ซึ่งหัวใจสำคัญที่จะนำไปสู่การสร้างความเท่าเทียมระหว่างชนชั้นเกษตรกรและชนชั้นอื่นในสังคมไทย

จากการวิจัยมีข้อเสนอแนะ คือเสนอแนะให้กลุ่มเกษตรกร มีการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความสามัคคีของสมาชิกภายในกลุ่มโดยจัดให้มีการประชุมรับทราบปัญหาความเดือดร้อนของสมาชิกกลุ่ม อย่างน้อยเดือนละ 2 ครั้ง สร้างความเข้มแข็งของกลุ่มโดยการจัดตั้งสหกรณ์ ต้องมีการปรับเปลี่ยนวิสัยทัศน์ กลยุทธ์ ยุทธศาสตร์ และแนวทางการดำเนินงานของกลุ่ม ในการมุ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว ส่งเสริมให้เกษตรกรรู้จักการพึ่งพาตนเองให้มากขึ้น โดยเฉพาะในระดับสถาบันครอบครัวต้องส่งเสริมให้สมาชิกในครัวเรือนก้าวข้ามพ้นจากวัฒนธรรมแบบบริโภคนิยม